

בין אוהל סיירים לאוהלה של תורה

מתווה לגיוס חרדים לצה"ל

ידידיה צ' שטרן, חיים זיכרמן

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

הצעה לסדר 3

ירושלים, פברואר 2013

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במינהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליוזם רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשרד או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב: 2-120-519-965-978 ISBN

להזמנת ספרים ומחקרי מדיניות בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:

טלפון: 2-222-20-800-1, 02-5300800 ; פקס: 02-5300867

אתר האינטרנט: www.idi.org.il ; דוא"ל: orders@idi.org.il

המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 9104401

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"ג
Copyright © 2013 by The Israel Democracy Institute (R. A.)

Printed in Israel

הדברים המתפרסמים בסדרת "הצעה לסדר" אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

5	תקציר
14	1. מבוא
17	2. רקע
17	2.1. האוכלוסייה החרדית
19	2.2. מוסדות הלימוד בקהילה החרדית
20	2.3. מניינם של דוחי השירות
21	2.4. מסלולי השירות עד לביטול חוק טל
23	2.5. מספר המשרתים במסלולים הקיימים
23	2.6. המצב המשפטי הנוכחי והצורך בהסדר
24	3. עקרונות ההסדר הרצוי
25	3.1. נשיאה בנטל
26	3.2. לימוד תורה
27	3.3. סולידריות
28	3.4. זהות
30	3.5. כלכלה וחברה
30	3.6. מיקוד ההסדר
31	4. ההסדר המוצע
31	4.1. קהל היעד
31	4.2. יעד ההסדר המוצע
33	4.3. השיטה להשגת יעד ההסדר המוצע
36	4.4. גיל השירות

37	4.5. אופי השירות
37	4.5.1. צבא או שירות אזרחי?
38	4.5.2. שירות צבאי – כיצד?
40	4.6. משך השירות
40	4.7. אכיפה
42	4.8. שמירה על אופיו של צה"ל
43	5. יישום ההסדר המוצע
43	5.1. תמריצים להשגת היעדים
44	5.1.1. תמריצים מוסדיים וקהילתיים
48	5.1.2. תמריצים מוסדיים
48	5.1.3. תמריצים אישיים
49	5.2. מסגרות השירות
49	5.2.1. מסלולים צבאיים
51	5.2.2. תנאי שירות
51	5.2.3. טיפוח שכבת קצונה חרדית
52	5.3. יציאה לעבודה
52	5.4. עלות לעומת תועלת ותקצוב ההסדר
55	5.5. יועץ רמטכ"ל לענייני חרדים
55	5.6. מהלך קבלת ההחלטות של צעיר חרדי על ציר הזמן
55	6. ההיבט המשפטי
63	7. אפילוג
65	נספח: התייחסות להצעות אחרות לקידום השוויון בנטל

תקציר

רקע

סוגיית גיוס החרדים לצבא מעסיקה את מדינת ישראל זה שנים, וביתר שאת בשנה האחרונה. הסדר של דחיית גיוס שנועד, בתחילתו, לאפשר לימוד תורה לקבוצה קטנה של תלמידי חכמים חל היום באופן גורף על הרוב המכריע של בני מחזור הגיוס החרדי, שמגיע כדי 14% מכלל הגברים המתגייסים לצה"ל. לפני עשור חוקקה הכנסת את חוק טל, שנועד לפתוח פתח לגיוס חרדים, אך באחרונה ביטל אותו בית המשפט העליון משמצא כי החוק לא מימש את יעדיו. לפיכך המצב היום הוא שדחיית שירותם הצבאי של קרוב ל-50,000 גברים חרדים איננה מוסדרת בחוק והיא מונחת לפתחם של משרד הביטחון וצה"ל. בינתיים צה"ל נמנע מלגייס בכפייה את הגברים החרדים, אך הכול מודים כי זהו מצב ביניים לא ראוי שיש להביא במהירות לפתרוננו.

השילוב שבין ריק חוקי ובין אי-הסכמה חברתית עמוקה עלול לשמש כוח מניע למאבק חריף בין חלקי העם. אכן, תחילתה של "מלחמת תרבות" כבר נצפית בשטח. על הכנסת הנכנסת מוטלת האחריות הכבדה להציע הסדר חוקי חדש שיקדם את השוויון בנשיאה בנטל מתוך שהוא מכבד את רחשי הלב העמוקים של הציבור החרדי. מטרתו של מסמך זה היא להציע לכנסת את המתווה הראוי להסדר חוקי של גיוס תלמידי הישיבות החרדים. המתווה אמור לעמוד באתגר משולש: ישימות פוליטית, תקפות משפטית ותועלת חברתית.

עקרונות המתווה

מורכבות הנושא מכתובה הסדר שיתחשב בעקרונות חשובים למרות המתח ביניהם. פתרון גורף, חד-צדדי, לכאן או לשם, לא יצליח. נדרש איזון בין העקרונות החשובים שלהלן:

ראשית ועיקר, יש לשתף את הציבור החרדי בנשיאה בנטל השירות בצבא, כעולה מעקרון השוויון. האמירה שאי-גיוס של ציבור שלם משמעה הבחנה בין דם לדם היא אמירה כואבת, אך נכונה. השוויון הוא זכות יסוד במדינה יהודית ודמוקרטית ויעד מוסרי שיש לחתור אליו. עם זאת השוויון, כמו כל ערך אחר,

איננו ערך מוחלט. כנגדו יש לשקול עקרונות אחרים. מהם העקרונות האלה בהקשר הנידון כאן?

הראשון הוא לימוד תורה. ללימוד תורה יש חשיבות לאומית, והוא תורם למימוש זהותה הייחודית של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. בשביל החרדים יש לו גם ערך סגולי ייחודי שמגדיר את הווייתם. ואולם גם לימוד תורה איננו ערך מוחלט. הכרח הוא אפוא לאזן בין שתי האידאות ולחתור אגב זה לערך נוסף – סולידריות בין חלקי החברה הישראלית. המתווה המוצע מכיר בכך שהפתרון צריך לכבד את הרגישויות של כלל חלקי האוכלוסייה ושצו השעה הוא איפוק הרדי. ברור גם ששיתוף בנשיאה בנטל מחייב הזדהות הדדית מינימלית, שבהיעדרה השירות הצבאי יהיה עקר. החשש האמיתי של ההנהגה החרדית הוא מפני שחיקה של הזהות החרדית של אנשים צעירים בזמן השירות הצבאי. אנו סבורים כי חברה ליברלית אמורה לאפשר לתרבויות משנה לפרוח בתוכה, ולכן יש להבטיח את שימור הזהות של הצעירים החרדים כך שכל מי שנכנס לצבא כחרדי גם יצא ממנו כחרדי. זאת ועוד: שיתוף החרדים במעגל העבודה הוא אינטרס לאומי והכרח קיומי הן לחרדים הן לחברה הישראלית כולה. על ההסדר להשיג את התכלית הזאת מתוך שהוא מתחשב בשיקולי עלות-תועלת לאומית לטווח ארוך.

ההסדר המוצע

על פי ההסדר המוצע, הצעירים החרדים יוכלו לדחות את גיוסם עד לגיל 22. בהגיעם לגיל 22 יתגייסו שני שלישים מהם (למעלה מ-5,000 איש מדי שנה) לשירות בצה"ל (ולא לשירות אזרחי). יעד גיוס זה יושג בתוך שש שנים, במהלך מדורג. משך שירותם הצבאי יהיה 18-24 חודשים, בהתאם לתפקידם. לאחר מכן הם ישרתו במילואים, כמו עמיתיהם הלא חרדים. עם זה הצבא יעודד את גיוסם של צעירים חרדים בני 18 שיהיו מעוניינים בכך ליחידות קרביות ותיפתחנה ישיבות הסדר חרדיות קרביות. גיוסם של השליש הנוותרים יידחה גם מעבר לגיל 22, ובלבד שיקדישו את כל זמנם ללימוד תורה, עד לגיל 28, שלאחריו יקבלו פטור מחובת השירות. יעדי הגיוס מוצגים להלן.

מספר המתגייסים

מניין דוחי השירות לאחר גיל 22		יעד הגיוס השנתי בגיל 22		סך הכול בני שנתון*	שנה
64%	4,151	36%	2,400	6,551	2013
57%	3,944	43%	3,000	6,944	2014
51%	3,760	49%	3,600	7,360	2015
46%	3,602	54%	4,200	7,802	2016
41%	3,470	59%	4,800	8,270	2017
34%	2,981	66%	5,785	8,766	2018

* לפי תחזית צמיחה של 6% לשנה, בקיזון תלמידי ישיבות ההסדר ופטורי שירות על רקע אישי.

גיל הגיוס

אחת הסוגיות המורכבות היא קביעת גיל הגיוס של הצעירים החרדים. מחד גיסא, בוגר ישיבה קטנה בן 18 טרם ביסס את דמותו הרוחנית והתורנית. מעבר ישיר בגיל צעיר מדרך הגמרא ומספסלי הישיבה אל שירות עתיר אדרנלין בצריח של טנק עלול לפגוע ביכולתו לשמור על זהותו הייחודית. חברה ליברלית אמורה להימנע משימוש בכוח הכופה של המדינה – באמצעות שירות חובה – כדי להשפיע על עיצוב זהותו של אדם. לכן יש לאפשר את דחיית מועד השירות של הצעירים החרדים בשנים אחדות עד שתועמק עגינתם בנמל הבית הזוהתי. מאידך גיסא, אין ספק שהקדמת גיל הגיוס תאפשר שירות איכותי יותר וזול יותר ותגדיל בכך את תרומת המתגייס החרדי למדינה. אנו סבורים כי נקודת האיזון המיטבית בין השיקולים הנוגדים היא בגיל 22, שבו מרבית החרדים כבר נשואים אך עדיין לא נדרשים לשאת בעול פרנסה כבד של משפחה גדולה. בגיל זה הם יקבלו את "תשלומי המשפחה" שצה"ל מעביר לחייליו הסדירים הנשואים, אבל בגלל האמור לעיל הסכומים יהיו, בממוצע, נמוכים יחסית. בגיל 22 הצבא יוכל להפנות את כוח האדם החרדי לשירות במסלולי לחימה עורפיים ולמסלולי שירות משמעותיים אחרים. זאת ועוד, גיוס בגיל זה יאפשר לצעיר

החרדי לצאת ללימודים ולחיי מעשה בגיל צעיר יחסית, 24, וכך הוא יוכל להיות גורם יצרני לטובת הכלכלה הישראלית ולטובתו האישית. ההסדר המוצע יוציא את הרוב החרדי ממעגל העוני ויעלה מאוד את שיעור ההשתתפות בעבודה של כלל הישראלים.

סוג השירות

על פי חוק טל, החרדים המבקשים להתגייס יכולים לבחור בין שירות צבאי לשירות אזרחי. אנו מציעים כי יעד השירות של החרדים יהיה הצבא, ורק הוא. הצבא יהיה רשאי להציב את המתגייסים בשירות במסגרת כוחות הביטחון האחרים כאמור להלן. הסיבות להצעתנו מגוונות: ראשית, כאשר צעיר חרדי מתגייס לצה"ל הוא מקבל עליו מחויבות קולקטיבית שיש לה ערך סמלי גדול ביותר. השילוב בין פאות מסולסלות לכומתה צה"לית הוא איתות רב עוצמה על שותפות הגורל שבין יהודים בישראל. שנית, היוצאים לשירות אזרחי אינם מקריבים את חירותם ואינם מסכנים את גופם בדרך דומה למתגייסים. מי שמעוניין לקדם את ערך השוויון חייב לתת עדיפות לשירות הצבאי. שלישית, השירות האזרחי עשוי להפנות את הצעיר החרדי בחזרה אל הקהילה, וכך תוחמץ האפשרות למפגש משמעותי, בשירות אותה מטרה, בין צעירים מחלקים שונים של האוכלוסייה. רביעית, השמה מסיבית לשירות האזרחי במגוון תפקידים עלולה לפגוע בעובדים המועסקים בתפקידים אלו היום, ובכך יצא השכר בהפסד. חמישית, צה"ל פועל בתוך מסגרת חוקית קשוחה וברורה שאיננה "סובלת" סטיות גדולות ולכן חשופה פחות להטיות מכל סוג שהוא.

הוויתור המסוים באיכות השירות של החרדים אסור שיוביל לשירות לא משמעותי. אנו סבורים כי גיוס שנתי של מאות לוחמים חרדים קרביים ליחידות דוגמת הנח"ל החרדי ולישיבות הסדר חרדיות בצד אלפי חיילי עורף חרדים במגוון תפקידי שיטור והצלה, אבטחה ותומכי לחימה, עשוי לסייע לשיפור הביטחון האישי של כלל אזרחי המדינה וכמובן להיות שירות משמעותי, יעיל ורציני שבו יהיה לחברה החרדית תפקיד מכונן.

משך השירות

אין להסכים לשירות מקוצר בנוסח "שלב ב'" (שלושה חודשים). מוצע כי משך הגיוס של המשרתים בשירות קרבי או ביטחוני-עורפי יהיה 18 חודשים – דומה למשך השירות הפעיל של חיילי ישיבות ההסדר. האחרים, שישרתו במסלולים שאינם קרביים או ביטחוניים-עורפיים, ישרתו תקופה ארוכה יותר – 24 חודשים.

אכיפה

דחיית שירות למי שאינו מקיים את חלקו ומנצל את שייכותו לקהילה החרדית על מנת להשתמט מנשיאה בנטל היא הפליה בין דם לדם ופוגעת בביטחונה הרוחני והגשמי של המדינה. לכן ההסדר מבקש להטיל סנקציות חמורות על דוחי השירות שאינם עומדים בכללים שייקבעו. הסנקציות יחולו גם ברמה האישית – על המפר – בדרך של שלילת דחיית השירות והטלת קנס כספי מינהלי גבוה; גם על המוסד נותן דחיית השירות – בדרך של שלילת הסמכות להעניק דחיית שירות וקנס כספי גבוה; וגם על ראש המוסד – אשר יתבקש להצהיר בכל שנה על עמידתם של דחויי השירות שבמוסדו בכללי הלימוד שייקבעו.

שמירה על אופיו של צה"ל

כשיושגו יעדי ההסדר יצטרפו לשורות הצבא, מדי שנה, אלפי חיילים חרדים. חיילים אלה יזדקקו לתנאי שירות ייחודיים. כיצד תשפיע עובדה זו על אופיו של צה"ל? האיזון הנדרש חייב להגן על אופיו ההטרוגני ועל מניעת דחיקתן והדרתן של נשים ואחרים. לפיכך על צה"ל לפעול בחוכמת המעשה כאשר הוא יוצר יחידות חרדיות הומוגניות המוצבות בתוך מעגלים הטרוגניים (של פעילות ושל בסיסים). בדרך זו יוכל החייל החרדי לשמור על אורח החיים היקר לו בתוך היחידה ההומוגנית, אך מאחר שיחידתו תשובץ בתוך מעגל רחב יותר, בעל אופי הטרוגני כלל-צה"לי, לא תיווצר מסה של "איים" חרדיים גדולים בתוך הצבא ולא יופקע מתחום השגתם של נשים ושל אחרים אף לא תפקיד צבאי אחד.

תמריצים

כיצד יובטח שיעדי הגיוס השאפתניים שהוצגו לעיל יושגו הלכה למעשה? שאלה זו חשובה במיוחד לנוכח העובדה שההסדר הקודם, חוק טל, הוכרז כבטל משום שכשל בהשגת תכליתו להביא לגיוס חרדים בשיעור מתקבל על הדעת. המתווה המוצע דוחה שימוש בדין הפלילי או כפייה אישית של גיוס ומותיר בכך בידי כל צעיר חרדי את ההחלטה אם להתגייס אם לאו. אנו ממליצים על שיטה זו משום ששימוש בכלים פליליים לא ישיג את הגדלת הגיוס, ובוודאי שאינו עולה בקנה אחד עם מתווה מאחה. ברם המתווה שאנו מציעים קובע שורה של תמריצים כלכליים חיוביים (במקרה של עמידה ביעדים) ושלייליים (במקרה של אי-עמידה בהם). המנופים הכלכליים – שהם רכיב עוצמה – יופעלו כלפי הפרט, כלפי המוסד שבו הוא לומד וכלפי הקהילה החרדית כולה. פעולתם המשולבת עתידה להוביל למימוש יעדי הגיוס. הנה הפירוט:

תמריצים מוסדיים וקהילתיים

מוצע לקבוע שיתקיים קשר בין תקציבי ה"כוללים" ובין העמידה או האי-עמידה ביעדי הגיוס. יעד הגיוס יימדד בכל שנתון עם הגיעו לגיל 22. הבדיקה תיעשה הן ברמה הקהילתית (האם כל בני השנתון עמדו ביעד הגיוס) הן ברמה המוסדית (האם בני השנתון הלומדים באותו ה"כולל" התגייסו על פי היעד השנתי). על פי תוצאות הבדיקה ייקבעו הקצבאות שמשרד החינוך מעביר לכל אחד מהאברכים (כיום 828 ש"ח לחודש לאורך = 1 נקודה). לא למותר לציין כי שיטת התקצוב של לומדי התורה תישאר כשהייתה, קרי – שוויה ההתחלתי של נקודה ייגזר מדי שנה מתקציב קבוע מראש, במתווה יורד, שיתחלק בין מספר הלומדים. הטבלה שלהלן מציגה את תוצאות הבדיקה הכפולה (קהילתית ומוסדית).

<p>הקהילה לא עמדה ביעד</p>	<p>הקהילה עמדה ביעד</p>	
<p>לקהילה: קיצוץ של 0.25 נקודה לכל בני השנתון הנבדק עד הגיעם לגיל הפטור (28). במקרה של אי-עמידה רצופה, שנה אחר שנה, יקוצצו 25% נוספים מסכום המלגה בשנה החולפת, וכן הלאה מדי שנה.</p> <p>למוסד: תוספת של 1.25 נקודה (1,035 ש"ח לחודש) למשך שנה אחת בלבד בגין כל אברך שהתגייס.</p>	<p>לקהילה: אין שינוי בתקצוב. למוסד: תוספת של 1.25 נקודה (1,035 ש"ח לחודש) למשך שנה אחת בלבד בגין כל אברך שהתגייס.</p>	<p>המוסד עמד ביעד</p>
<p>הקהילה לא עמדה ביעד</p>	<p>הקהילה עמדה ביעד</p>	
<p>לקהילה: קיצוץ של 0.25 נקודה לכל בני השנתון הנבדק עד הגיעם לגיל הפטור (28). במקרה של אי-עמידה רצופה, שנה אחר שנה, יקוצצו 25% נוספים מסכום המלגה בשנה החולפת, וכן הלאה מדי שנה.</p> <p>למוסד: קיצוץ 0.25 נקודה לכלל אברכי ה"כולל" למשך שנה אחת. במקרה של אי-עמידה רצופה, שנה אחר שנה, יקוצצו 25% נוספים מסכום המלגה בשנה החולפת, וכן הלאה מדי שנה.</p>	<p>לקהילה: אין שינוי בתקציב. למוסד: אין שינוי בתקציב.</p>	<p>המוסד לא עמד ביעד</p>
<p>אין שינוי בתקציב המוסדי.</p>		<p>המוסד ללא בני השנתון</p>

תמריצים אישיים

מוצע לקבוע שחרדי המתגייס עד לגיל 22 (ולא לאחר מכן) יהיה זכאי עם גיוסו לקבל את הקצבה שהיה מקבל מהמדינה אילו היה נשאר ב"כולל" עוד שנה אחת, קרי: 828 ש"ח לחודש (סך הכול: 9,936 ש"ח).

מסלולי השירות

לקראת יישום ההסדר, שיביא לגידול של ממש במספר החרדים המתגייסים, על צה"ל להיערך לקליטתם הזריזה והמקיפה. ראשית, יש לעבות את מסלולי השירות הקיימים לחרדים: יש להגדיל את מספר הלוחמים לשלושה גדודי חי"ר וכן את מסלולי שח"ר. שנית, על צה"ל לפתוח מסלול ישיבות הסדר חרדיות שגם בהן ישרתו חיילים חרדים קרביים. שלישית, על צה"ל לפעול לשיבוץ של המתגייסים במסגרות כוחות הביטחון, ובייחוד במשרד לביטחון הפנים, במשטרת ישראל, בכיבוי אש, במגן דוד אדום, בשירות הביטחון הכללי ובשירות בתי הסוהר. בדרך זו יינתן מענה משכנע לחשש מפני שינוי אופיו ההטרוגני של הצבא. הפניית החרדים למשימות ביטחוניות אלו תאפשר להם לשרת בקרבה יחסית למקום המגורים שלהם ולתת למתאימים מתוכם הכשרה מקצועית (למשל כשוטרים) שתקל את כניסתם לשוק העבודה לאחר השירות. היא גם תאפשר לצה"ל להחזיר לשורותיו את החיילים הרבים שמשרתים היום בכוחות הביטחון.

על צה"ל לפעול לשילובם של החיילים החרדים בתוכו ובד בבד לאפשר להם תנאי שירות שיבטיחו את מימושו של העיקרון "נכנס חרדי – יוצא חרדי". ואולם, כאמור לעיל, אסור להגן על ההעדפות של החרדים במחיר פגיעה באוכלוסיות אחרות, ובכללן גם נשים.

ולבסוף, אף על פי שעלותו הכלכלית הישירה של ההסדר המוצע איננה נמוכה, בעיקר בגלל דחיית גיל הגיוס לגיל 22, תועלתו גבוהה מעלותו. בתפוקה מלאה הוא עתיד לחסוך, במישרין, מאות מיליוני ש"ח בשנה (ממלגות האברכים שייחסכו עם גיוסם). בעקפיץ הוא עתיד להגדיל את השתתפות החרדים במשק ובכלכלה – לאחר שיפנו ללימודים מקצועיים בגיל 24, בתום שירותם הצבאי –

בדרך שתשנה את פני המשק הישראלי כולו. ראוי, אם כן, לפעול לתקצוב ייחודי לטובת יישום ההסדר המוצע.

חוקתיות המתווה המוצע

בית המשפט תבע מהכנסת לחוקק חלופה לחוק טל שתהיה "רדיקלית בהרכבה". אנו סבורים שלאור הניתוח לעיל הצעתנו עומדת בתביעה הזאת, אך בה בעת אינה מתעלמת מצרכיו הייחודיים של הציבור החרדי ומחשיבות לימוד התורה לציבור הישראלי כולו. אכן, ההסדר המוצע כאן מבקש להשיג את כל ארבע התכליות שלשמן נחקק חוק טל, אלא שהוא עושה זאת באמצעים מתאימים ובמידתיות, כנדרש, ולכן, להערכתנו, הוא עתיד לעמוד בביקורת שיפוטית.

1. מבוא

משנותיה הראשונות של מדינת ישראל מתקיים בה הסדר "תורתו אומנותו". ההסדר מאפשר לצעירים חרדים לדחות את גיוסם לצה"ל אם הם בוחרים בלימוד תורה במסגרת ישיבתית מוכרת. עד לשנת 1998 נהג הסדר דחיית השירות באמצעות כללים מינהליים שקבע שר הביטחון. בשנת 1998 קבע בית המשפט העליון כי מספרם ההולך וגדל של דוחי השירות מחייב את הסדרת דחיית השירות בחקיקה ראשית.¹

בעקבות החלטת בית המשפט חוקקה הכנסת ביולי 2002 חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002 (להלן: חוק טל), שנועד לקבוע אמות מידה לדחיית השירות באמצעות הסדר ראשוני. החוק, שנסמך על עבודתה של ועדה ציבורית בראשות שופט בית המשפט העליון (בדימוס) צבי טל, קבע כי חרדים שבחרו בלימוד תורה רשאים לדחות את השירות הצבאי למשך שנות הלימוד ללא הגבלת זמן, אך משבחרו לסיים את פרק הלימודים – עליהם לשרת בשירות צבאי. עוד נקבע כי תלמיד ישיבה שהגיע לגיל 22 וגיוסו נדחה לארבע שנים לפחות רשאי להתנדב לשירות האזרחי למשך שנה, במקום השירות הצבאי. כמו כן הוא רשאי לדחות את הגיוס בשנה נוספת, הנקראת "שנת הכרעה", שבה מותר לו לצאת מהישיבה כדי לעבוד או ללמוד מקצוע. פרק זמן זה נועד לאפשר לצעיר החרדי להתנסות באופן בלתי אמצעי באפשרות של חיים מחוץ לישיבה. בסיום השנה הוא נדרש להכריע אם ברצונו לחזור ללימוד התורה ולהמשיך את הסדר "תורתו אומנותו" או לצאת לשוק העבודה, לאחר שישרת שירות צבאי או אזרחי במגוון מסלולים ייחודיים שנתפרו למידתו הייחודית של הציבור החרדי. הכרעת המועמד לפנות לשירות האזרחי מחייבת את הסכמת צה"ל.

חוק טל נחקק כהוראת שעה ותוקפו נקבע לחמש שנים שבסופן הכנסת רשאית להאריכו לתקופות נוספות. בשנת 2006 הוגשה עתירה נגד חוקתיותו של החוק. בית המשפט העליון קבע שהחוק פוגע בזכות החוקתית לכבוד האדם בהיותו מפלה ופוגע בשוויון, אך נמנע מלהכריז על בטלותו. לפי הניתוח של השופטים, לחוק טל ארבע מטרות עיקריות: לעגן בחוק את הסדר דחיית השירות;

1 בג"ץ 3267/97 רובינשטיין נ' שר הביטחון, פר"י נב(ה) 481 (1998).

להביא ליתר שוויון בחלוקת נטל השירות (במובן זה שיותר גברים בני הקהילה החרדית ישרתו בשירות צבאי, ולמצער יתנדבו לשירות אזרחי); להגביר את השתתפות הציבור החרדי בשוק העבודה; להביא לפתרון הקשיים שהיו בהסדר החיית השירות של תלמידי ישיבות, בדרך הדרגתית ובזהירות ועל יסוד הסכמה רחבה וללא כפיית גיוס.²

אליבא דבית המשפט, נכון לשנת 2006, בעת שמספרם של דוחי השירות עמד על כ-45,000, הוגשמו מטרות החוק באופן שולי וזניח ותכליתו העיקרית והכוללת לא הוגשמה. ואולם הואיל ומדובר בסוגיה חברתית סבוכה נקבע כי יש לאפשר לחברה הישראלית בכלל, ולחברה החרדית בפרט, להפנים את הסדרי החוק ואת דרכי ההגשמה של הוראותיו.³ כיוון שכך האריכה הכנסת באוגוסט 2007 את תחולת החוק לתקופה שנייה של חמש שנים נוספות.

האם חוק טל, בתקופתו השנייה, הצליח להביא לשינוי המגמה המיוחל? על פי נתונים שעמדו לפני בית המשפט היה מספרם של דוחי השירות בראשית שנת 2011 כ-61,000 איש; מספר החרדים שהתגייסו לצבא בשנת 2010 היה 600 בלבד (1% ממניינם של דוחי השירות); ומספר המצטרפים לשירות האזרחי היה 1,122 (כ-2% מדוחי השירות).⁴ אף שניתן היה להצביע על גידול של ממש (באחוזים) במספר החרדים המשרתים בכל אחד משני המסלולים ביחס לשנים הקודמות, המספרים המוחלטים של המשרתים, יחסית למספרם של החרדים המגיעים לגיל הגיוס, נותר נמוך. בעקבות זאת קבע בית המשפט העליון בפברואר 2012 כי יישומו של החוק נכשל.⁵ נקבע שהחוק פוגע בעקרונות חוקתיים, ובראשם עקרון השוויון, ושאינן להצדיק פגיעה זו משום שהחוק איננו מצליח להגשים את תכליותיו ולכן לא ניתן לשוב ולחדשו כשתסתיים תקופת ההארכה, באוגוסט 2012.

- 2 בג"ץ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון נ' הכנסת, פ"ד סא(1) 619, 704 (2006) (להלן: עניין התנועה לאיכות השלטון).
- 3 שם.
- 4 ראו פס' 2 לפסק דינה של הנשיאה ביניש, בג"ץ 6298/07 רסלר ואח' נ' הכנסת (פורסם בנבו, 21.2.2012) (להלן: עניין רסלר 2012). מספרים אלו אינם מוסכמים על הכול: יש הסוברים כי מספר המתגייסים החרדים בשנת 2010 היה גבוה יותר: 1,000 התגייסו לשירות הצבאי ו-1,109 לשירות האזרחי. ראו בסעיף 2.5 להלן ובמקורות שם.
- 5 שם, פס' 62 לפסק דינה של הנשיאה ביניש.

במאי 2012 הורה ראש הממשלה על הקמת ועדה ציבורית כדי שתכין תחליף ראוי לחוק שעתידי להתבטל. הוועדה הורכבה מחברי כנסת מסיעות הקואליציה ונציגי ציבור. בראש הוועדה עמד חבר הכנסת יוחנן פלסנר, ואחד משני מחברי המסמך כאן היה מחבריה והשני הועסק על ידה. בהוראת ראש הממשלה מיולי 2012 פוזרה הוועדה קודם שסיימה לגבש את מסקנותיה. ניסיונות נוספים שנעשו במערכת הפוליטית להביא לפתרון משבר גיוסם של החרדים לא צלחו, ובאוגוסט 2012 בוטל חוק טל.

בהיעדר הסדרה ראשית, ולאור קביעת בג"ץ משנת 1998 שלא ניתן לדחות את שירות החרדים על בסיס החלטה מינהלית בלבד, אין מתחילת אוגוסט 2012 תוקף משפטי להסדר "תורתו אומנותו" המאפשר את דחיית שירותם הצבאי של בני הישיבות. יחד עמו פקע גם תוקף ההסדר המשפטי של ישיבות ההסדר, שפעלו אף הן מכוח סעיף ייחודי בחוק זה.

אף שזה חודשים מספר אין הצדקה חוקית לאי-גיוס חרדים, צה"ל נמנע – בינתיים – מלגייסם בכפייה. עקב מצב עניינים זה הוגשו עתירות לבית המשפט העליון נגד צה"ל ומשרד הביטחון, וביום 15 בנובמבר 2012 הוציא בג"ץ צו על תנאי המורה לשר הביטחון לנמק מדוע אינו פועל לגיוסם לשירות צבאי של אלה שגיוסם נדחה בצו דחיית שירות ואשר גילם כיום בין 19 ל-30.⁶

בעקבות ביטולו של חוק טל פקע אף ההסדר המשפטי המאפשר לאוכלוסייה החרדית להתנדב לשירות האזרחי כתחליף לשירות הצבאי.⁷ באופן יוצא דופן ובהיעדר הוראה חוקית המאפשרת זאת אישרה הממשלה בדצמבר 2012 את הצטרפותם של כ-1,300 אברכים לשירות האזרחי במקום גיוסם לצה"ל.⁸ כנגד החלטה זו הוגשה עתירה לבג"ץ בדרישה להביא לביטולה. העתירה עדיין תלויה ועומדת.⁹

התיאור הקצר שלעיל, בשפה עובדתית יבשה, מסתיר דרמה חברתית גדולה שאחריה לא ברורה. מצד אחד – הציבור החרדי, המתבצר מאחורי "חומות

6 בג"ץ 5823/12 התנועה לאיכות השלטון בישראל נ' שר הביטחון (צו על תנאי, 15.11.2012).

7 ראו "הודעה מיוחדת בעניין פקיעת חוק טל" באתר מינהלת השירות האזרחי-לאומי: <http://most.gov.il/ncs/Pages/ExpirationOfLaw.aspx> (אוחזר לאחרונה ב-14.1.2013).

8 החלטת ממשלה מס' 5275 (9.12.2012).

9 בג"ץ 8903/12 יש עתיד נ' ממשלת ישראל.

של קדושה" ורואה בלימוד התורה את תכלית קיומו; מצד אחר – הציבור הרחב, ששוב איננו מוכן לוותר על הדרישה הבסיסית לשוויון בנשיאה בנטל הלאומי. מערכת המשפט אמרה את דברה ופסלה את ההסדר החוקי שהתיר את האי-שוויון, אך המערכת הפוליטית טרם השכילה להציע פתרון חלופי מאזן. כך יוצא שבהיעדר הכרעה של נבחרי הציבור היושבים בכנסת ישראל, הסוגיה החברתית המורכבת והרגישה מופקדת בידיה של הרשות המבצעת אף שהיא איננה מוכשרת לעסוק בה.¹⁰ זהו רגע עדין בחייה של אומה. השילוב שבין ריק חוקי ובין חוסר הסכמה חברתי עמוק עלול להפוך לכוח מניע למאבק חריף בין חלקי העם. אחדים עלולים להתפתות להסתה הדרדית. בידי הכנסת ה-19 תופקד האחריות הכבדה להציע הסדר חוקי חדש, שיעמוד לא רק במבחן הפוליטי אלא גם במבחן המשפטי, ובעיקר – במבחן החברתי. מטרתו של מסמך זה היא להציע את המתווה הראוי, בעינינו, להסדר חוקי עתידי שאמור לעמוד באתגר המשולש: הפוליטי, המשפטי והחברתי. אל לה לכנסת להתחמק מלעסוק בנושא ולגלגל את הקושי לפתחו של צה"ל או של משרד הביטחון. קביעת הסדר חוקי איננה זכות של הכנסת. זוהי חובתה. לכך נועדה.

הכוח המניע את הדיון הציבורי בנושא של גיוס חרדים הוא הדרישה לקידום השוויון בנשיאה בנטל. ההסדר המוצע מבקש לתת מענה לדרישה מוצדקת זו, מתוך שהוא מביא בחשבון ערכים חשובים נוספים, בכללם סולידריות פנים-ישראלית, צמיחה כלכלית, כיבוד הזהות הייחודית של תרבות המשנה החרדית הישראלית ולבסוף – הכרה בערך של לימוד תורה כאחד הביטויים של אופייה היהודי של המדינה.

2. רקע

2.1. האוכלוסייה החרדית

לקהילה החרדית אופי ייחודי שהיא משמרת ומטפחת באמצעות מסגרת חיים נפרדת מרשות הרבים הישראלית. אורח החיים החרדי בדלני ומאופיין בהקפדה

10 ראו ידידיה צ' שטרן, "משל לאי-משילות", עורך הדין 17 (2012), עמ' 24-28.

על קיום מצוות ההלכה היהודית האורתודוקסית המחמירה. ככלל, הקהילה סבורה כי חבריה מחויבים לציית לעמדות של מנהיגיה הרוחניים – ה"גדולים". העמדות האלה מכוננות בפי חברי הקהילה בשם המחייב "דעת תורה". לפיכך השותפות של חברי הקהילה בחיים הלאומיים – ובכלל זה נכונותם לשאת בנטל האזרחי, לקיים את חוקי המדינה ולשתף פעולה עם מוסדותיה – איננה בלתי מותנית, אלא קשורה בעמדות שמביעים המנהיגים הדתיים של הקהילה. והנה, הדעה המרכזית השכיחה בקרב מנהיגים אלו בשני הדורות האחרונים היא שעל הגברים חברי הקהילה להקדיש את חייהם ללימוד תורה ולוותר בתוך כך על חיי מעשה. התוצאה של בחירה זו היא שמרבית החברים בקהילה החרדית הפכו להיות חלק מ"חברת לומדים". הם אינם משרתים בצבא ואינם תורמים את חלקם היחסי לכלכלת ישראל.

גודלה המדויק של הקהילה החרדית איננו ידוע, ויש גישות מתודולוגיות שונות לאומדנה. מרבית החוקרים מעריכים את גודלה הנוכחי של הקהילה בישראל בכ-700,000 איש, שהם כ-10% מכלל האוכלוסייה הישראלית הכללית וכ-12% מן האוכלוסייה היהודית הישראלית. כ-20% מתלמידי בית הספר היסודי בישראל משתייכים למערכת החינוך החרדית, מספר המבטא גידול של למעלה מ-50% בעשור האחרון. שיעור התעסוקה בקרב הגברים החרדים (גילאי 25-64) עומד על כ-40% בלבד (עם מגמת עלייה קלה בשנים האחרונות), ואילו בקרב הנשים – 57%¹¹.

בעשור האחרון מתחוללות תמורות בחברה החרדית המערערות את חומת הסגירות והבדלנות החרדית. שלושה גורמים מרכזיים לתמורות אלו: (א) שינויים הנהגתיים: המנהיגות החרדית הכלל-ארצית שוב איננה ריכוזית והיררכית כפי שהייתה בעבר; (ב) שינויים תרבותיים: עולם התוכן באינטרנט

11 ראו מן העת האחרונה: דן בן דוד (עורך), דוח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות, 2011-2012, ירושלים: מרכז טאוב, 2012, עמ' 44; חיים זיכרמן ולי כהנר, חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2012, עמ' 22-24. כן ראו דוח הוועדה הבין-משרדית, תמיכה תקציבית באברכי כולל, משרד ראש הממשלה, 2010; המלצות הצוות הבין-משרדי לעניין עידוד תעסוקה וקידום השירות הצבאי והאזרחי במגזר החרדי, משרד ראש הממשלה, 2010; אליהו בן משה, שינוי במבנה והרכב האוכלוסייה הישראלית לפי מגזר תרבותי-דתי בעשרים השנים הבאות והשלכותיו על שוק העבודה, משרד התמ"ת, מינהל מחקר וכלכלה, 2011.

נגיש לחרדים באופן בלתי אמצעי, אלפים בוחרים בהתמקצעות ולימודים אקדמיים, ויש בהם אף שמשותפים בתרבות הצריכה; (ג) שינויים כלכליים: קיצוצים נרחבים בתקציבים הממשלתיים בצד המשבר הכלכלי הגלובלי הביאו להקטנה ניכרת במלגות האברכים. שינויים אלו מעיקים ומקשים את מצבם הכלכלי של החרדים.

התמורות המתוארות כאן מביאות לעלייה של ממש בהצטרפות גברים חרדים לשלושה מעגלים חיוניים: שירות בצבא ובשירות האזרחי; לימודים אקדמיים ומקצועיים; והשתלבות בשוק העבודה. מגמות אלו מתרחשות בהסכמה שבשתיקה, ולעתים אף בעידוד גלוי לעין של ההנהגה החרדית. נראה כי מדובר במגמה בת קיימא המעידה על תהליך חברתי עמוק שהציבור החרדי חווה.

2.2. מוסדות הלימוד בקהילה החרדית

במסלול הלימודים של הצעיר החרדי ארבע תחנות עיקריות: בית ספר יסודי ("תלמוד תורה") – לימודים בכיתות א-ח, עד לגיל 13; בית ספר תיכון ("ישיבה קטנה") – מסלול של שלוש שנים, עד לגיל 16; בית ספר על-תיכוני ("ישיבה גדולה"), עד לנישואים. לאחר הנישואים פונה הצעיר החרדי ללימודים ב"כולל", המיועד לאברכים (בני ישיבה נשואים).

שיטת הלימוד החרדית, בעיקר בזרם הליטאי, היא לימודים ללא מבחנים. הדגש הלימודי מושם לא רק בהישגים אלא גם, ובעיקר, בהתמדה ובהשקעה בלימוד. האתוס התורני מקדש את השקדנות – "והגית בו יומם ולילה" – ורואה בה ערך דתי. לימוד התורה אינו אמצעי להשגת ידע, אלא תכלית העומדת לעצמה.

גברים חרדים מתחננים בגיל צעיר יחסית, בדרך כלל בין גיל 19 לגיל 22. רק מיעוט לא גדול דוחים את נישואיהם לאחר מכן. לאחר הנישואים רובם עוברים ללמוד ב"כולל" אברכים, שבו הם מקבלים מלגה חודשית המבוססת על מלגת המדינה בסך 828 ש"ח לחודש (נכון ל-2012), נוסף על סכומים אחרים שמקורם בקרנות צדקה ובנדבנים. בעקבות המשבר הכלכלי המקומי והעולמי פחתו בשנים האחרונות התרומות, ובעקבות זה הצטמקו מלגות הקיום של האברכים.

ההערכה המקובלת היא שמלגת הקיום הממוצעת של אברך היא כ-1,500 ש"ח לחודש (מלגת המדינה ותרומות גם יחד). תקופת הלימוד ב"כולל" נמשכת ללא מועד סיום מוגדר. מיעוט מהאברכים לומדים כל חייהם. רובם פורשים מהלימודים במהלך חייהם הבוגרים אם משום שהוצעה להם משרה תורנית ואם בשל תחושת מיצוי או קושי כלכלי המחייבים מעבר לעולם המעשה.

2.3. מניינם של דוחי השירות

עם קום המדינה הוענקה דחיית השירות לקבוצה קטנה של בני היישוב הישן שמנתה מאות ספורות של לומדים. מאז עלה, בהדרגה, מספר דוחי השירות. בשנת 2011 הם מנו למעלה מ-62,000 איש, תלמידי ישיבות רווקים ואברכי "כולל" נשואים עד גיל 35. במספר זה נכללים גם אלפי תלמידי ישיבות הסדר הדוחים את שירותם הצבאי במסלול הסדר רגיל או "הסדר מרכז הרב" (דחיית השירות של תלמידי ההסדר נכללה בחוק טל, ועל כן מניינם הרשמי של דוחי השירות כולל גם אותם).

בינואר 2011 החליטה הממשלה על הורדת גיל הפטור מגיוס מ-35 ל-28. כמו כן הוענק פטור חד-פעמי משירות צבאי לאברכים צעירים יותר שהם הורים לשלושה ילדים או יותר.¹² בעקבות ההחלטה הוענק פטור לאלפי חרדים, ומניינם של דוחי השירות הגיע ל-54,000 איש.¹³ נכון לאמצע שנת 2012, מספרם של החרדים דוחי השירות עומד על כ-48,450.¹⁴ נוסף על מספר זה של דוחי שירות יש למנות עוד כ-40,000 אברכים הפטורים משירות צבאי, מרביתם מחמת גילם המבוגר (מעל גיל 28) ומקצתם בגלל סיבות רפואיות ואחרות.

- 12 החלטת ממשלה מס' 2698 (9.1.2011).
 13 אורינה אלמסי, יישום חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 25.6.2012, עמ' 22.
 14 שם, שם (על פי מכתב מזכירות הפיקוד העליון בצה"ל מיום 31.5.2012). במניין זה לא מובאים בחשבון תלמידי ישיבות ההסדר הרגילות, אך כלולים בו תלמידי "הסדר מרכז", המשרתים במסלול שירות שונה וקצר יותר מכלל תלמידי ההסדר.

מהו היקפו של שנתון הגברים החרדים בגיל הגיוס? משרדי הממשלה חלוקים בשאלה זו וההערכות נעות בין 5,500 איש ל-6,970.¹⁵ על פי מחקר עדכני של מחלקת המחקר והמידע של הכנסת, הנסמך על בסיס נתוני משרד הביטחון, מנה בשנת 2012 השנתון כולו 8,357 איש. מהמספר הזה יש להפחית את תלמידי ישיבות ההסדר (כ-1,500 תלמידים) וכן את החרדים שאינם כשירים להתגייס מסיבות רפואיות או אחרות, בדומה לשיעור הפטור הכלל-ארצי (כ-1,000 תלמידים נוספים).¹⁶

2.4. מסלולי השירות עד לביטול חוק טל

בעקבות החקיקה של חוק טל נוצרו למעשה שני מסלולי שירות לחרדים – שירות צבאי ושירות אזרחי. השירות הצבאי כולל כמה מסלולים ייעודיים לחרדים, שחלקם פעילים אף היום. אורך השירות וגיל הכניסה משתנה בכל אחד מן המסלולים.

15 שם, עמ' 26-27. סיכום הדעות ביחס לגודל השנתון רוכז במחקרה של אלמסי (שם):

גורם	שנתון תלמידי ישיבות בני 18	מתוך השנתון סך הכול תלמידי הסדר רגיל	השנתון, לא כולל ישיבות הסדר	כלל הצפויים לקבל פטור מצה"ל שלא במסגרת "תורתו אומנותו"	שנתון ללא תלמידי הסדר וללא מקבלי פטור מצה"ל שלא במסגרת "תורתו אומנותו"
תומכ"א	כ-9,200	כ-1,500	כ-7,700	כ-900	כ-6,800
משרד הביטחון	כ-8,357				
פרופ' יוג'ין קנדל	כ-8,500	כ-1,500	כ-7,000	כ-1,000	כ-6,000
צוות גבאי	כ-7,600	כ-1,500	כ-6,100	כ-600	כ-5,500
צוות פלסנר	כ-8,500	כ-1,500	כ-7,000	אין התייחסות	כ-7,000 כולל הצפויים לקבל פטור שלא במסגרת "תורתו אומנותו"
מבקר המדינה	כ-7,840	-	-	כ-870	כ-6,970

16 שם, עמ' 26-27.

גדוד נצ"ח [נוער ציוני חרדי] יהודה – הנח"ל החרדי. מסלול זה מיועד לנוער חרדי שאינו לומד בישיבות. הנערים מתגייסים בגיל צעיר לתקופת שירות מלאה, כמו כלל האוכלוסייה. כיום מורכב הגדוד ממאות לוחמים חרדים וחרדים לאומיים, והוא משוכן בפעילויות מבצעיות במסגרת חטיבה לוחמת. בשנת השירות האחרונה, המכונה "פרק משימה", החיילים עוברים הכשרה והתמקצעות בנושאים אזרחיים. הגדוד הוא הומוגני ובעל מאפיינים רלוונטיים לציבור החרדי (הכשרים מהודרים, סדרי תפילות ולימוד, הפרדה מגדרית). בוגרי מסלול נצ"ח יהודה משתלבים בעבודה ובלימודים במסגרות האזרחיות הכלל-ישראליות. מתברר כי 91% מבוגרי המסלול עובדים או לומדים לאחר סיום השירות הצבאי.¹⁷ מרבית ההנהגה החרדית תומכת בקיומו של מסלול זה.

תכניות שח"ר (שירות חרדים). במסגרת תכנית זו מגויסים אברכים חרדים, בעלי משפחות, למסלולים המשלבים הכשרה מקצועית ותעסוקה צבאית במגוון מקצועות ובכמה חילות. כיום התכנית פועלת בחיל האוויר (שח"ר כחול); חיל הים (שח"ר ים); פיקוד העורף (שח"ר כתום); חיל המודיעין (בינה בירוק); ועוד. החיילים זוכים לתנאי שירות ההולמים את צורכיהם הדתיים ומקבלים תשלומי משפחה בהתאם למצבם המשפחתי, כמקובל לגבי חיילים נשואים. בסיום המסלול, שאורכו 24 חודשים, יוצאים החיילים לשוק העבודה אחרי שרכשו מקצוע מבוקש ואף צברו בו ניסיון. שיעור התעסוקה בקרב בוגרי מסלולי שח"ר עומד על כ-90%, גבוה משיעור התעסוקה בכלל האוכלוסייה הישראלית. רוב החרדים המתגייסים לאחר נישואיהם עושים זאת באמצעות תכניות שח"ר.

בצד שני מסלולים עיקריים אלו צה"ל מפעיל עוד שני מסלולים לחרדים: מסלול "שוחר טוב" – מיועד לנוער חרדי בגילאי התיכון שנשר ממסגרות חינוך; ועתודה חרדית – מיועדת לסטודנטים חרדים, כמו מסלול העתודה הרגיל בצה"ל. מספרם של המתגייסים לשני מסלולים אלו אינו גדול (עשרות מתגייסים מדי שנה).

במקום השירות הצבאי התיר חוק טל לדוחי שירות שגילים 22 לפחות לפנות לשירות אזרחי. השירות האזרחי נפרש על פני שנת שירות אחת, במשרה מלאה (8 שעות יומיות), או על פני שנתיים, בחצי משרה (4 שעות יומיות). על פי החוק

17 איליה זטקובצקי וראובן גל, הדרך לשילוב, ירושלים: מוסד שמואל נאמן, 2012, עמ' 25.

והתקנות שהותקנו בעקבותיו, השירות יכול שייעשה "למטרות בריאות, רווחה, קליטה עליה, שמירת הסביבה וביטחון הפנים ושירותי הצלה"¹⁸. היוצא מן הכלל הוא תחום החינוך, שאינו נכלל בתחומי ההתנדבות. בשנת 2010 החליט צוות ממשלתי בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה על פיצול השירות האזרחי לשני מסלולים עיקריים: "שירות ביטחון אזרחי", שייעשה במסגרת כוחות הביטחון, כדוגמת המשרד לביטחון הפנים, משרתת ישראל, שירותי בתי הסוהר, יחידות הכיבוי ורפואת החירום; ו"שירות אזרחי", שייעשה בכלל המסגרות הנוכרות. נקבע כי המצטרפים הכשירים יותר (רווקים ונשואים צעירים ללא ילדים) יופנו לשירות האזרחי-ביטחוני בלבד.¹⁹

2.5. מספר המשרתים במסלולים הקיימים

אף שחוק טל נחקק בשנת 2002 ואף שמכוחו הוסדרה דחיית שירותם של המבקשים לדחות את הגיוס, החל גיוסם של המבקשים להתגייס לאחד מן המסלולים באיחור ניכר – רק בשנת 2007. השירות האזרחי, למשל, החל לפעול ולגייס חרדים לשורותיו טיפין טיפין בשנת 2007, ואף מסלולי שח"ר, המהווים כיום את עיקר המחזור החרדי בצה"ל, החלו לפעול רק באותה השנה. ואולם מרגע שהרשות המבצעת פתחה את הדלת ליישום החוק, נרשמה עלייה קבועה במספר המשרתים: 2007 – כ-300 משרתים; 2008 – מעל 800; 2011 – 2,500 בקירוב, מחציתם בשירות צבאי ומחציתם בשירות אזרחי. מספר זה עומד על למעלה משליש משנתון הגיוס של הגברים החרדים.

2.6. המצב המשפטי הנוכחי והצורך בהסדר

על פי חוק טל היו בני הישיבות ותלמידי ה"כוללים" רשאים לדחות את שירותם בהתאם להסדר "תורתו אומנותו" כל זמן שהמשיכו בלימודיהם. בהגיע גיל הגיוס הם נדרשו להתייצב אחת לשנה בלשכת הגיוס ולחתום על טופס בקשה לדחיית שירות בליווי תצהיר מאומת בידי עורך דין שהמצהיר מתחייב שהוא לומד

18 סעיף 6(א) לחוק טל.

19 המלצות הצוות הבין-משרדי לעידוד תעסוקה וקידום השירות הצבאי והאזרחי במגזר החרדי, משרד ראש הממשלה, 2010, עמ' 5.

לפחות 45 שעות שבועיות במוסד הנקוב בבקשה. טופס הבקשה עצמו היה צריך להיות חתום בידי ראש הישיבה ומזכירות ועד הישיבות בארץ ישראל. החוק לא הגביל את תקופת דחיית השירות.

באוגוסט 2012 – לאחר פסילת חוק טל ולאור פסיקת בית המשפט משנת 1998, שקבעה כי אין סמכות מינהלית לדחייה גורפת של שירות צבאי לבחורי הישיבות – חלה חובת גיוס על כל גבר חרדי המגיע לגיל הגיוס. אמנם הפוקד רשאי שלא לקרוא את האוכלוסייה החרדית לגיוס, בדומה ל"שיטה" שבאמצעותה נפטרה האוכלוסייה הערבית מגיוס, ואולם ספק בעינינו אם זהו סידור משפטי ראוי העומד במבחנים החוקתיים. קל וחומר שאין הוא הסדר חברתי ראוי.

אף על פי כן צה"ל נמנע מלגייס את האוכלוסייה החרדית בכפייה (נכון לזמן כתיבת מסמך זה), והכול מודים שזה מצב ביניים לא ראוי. הכנסת ה-19 חייבת לחוקק הסדר חלופי לחוק טל. המסמך שלפנינו נועד להציע לה מתווה ראוי להסדר.

3. עקרונות ההסדר הרצוי

מהם יעדי המדיניות והעקרונות שאמורים לעמוד בבסיסו של הסדר מיטבי בסוגיית גיוס החרדים?

העניין מורכב ולכן לא מתאים לו פתרון חריצדי דוגמת פטור גורף ומתן אפשרות יציאה לעבודה בגיל 18 או, לחלופין, קביעת חובת גיוס שוויוני לכול בגיל 18. האיזון שהוצע בחוק טל – לאפשר ללומדים להמשיך בלימודם – נדחה על ידי בית המשפט משום שהוא כשל בצמצום הפער באי-שוויון בנטל השירות. אנו סבורים שגם מן הבחינה העקרונית-תאורטית וגם מן הבחינה המעשית-ביצועית על ההסדר לאזן בזהירות בין שיקולים מוסריים, תרבותיים, כלכליים וחברתיים, שהמתח ביניהם לא פשוט. בד בבד עליו לתת מענה לאתגר המשפטי שהציב לכנסת בית המשפט העליון.

בפרק זה נעמוד על עקרונות ההסדר הרצוי, כל אחד כשלעצמו, ובפרקים הבאים נציג את ההסדר המוצע שמבקש לאזן ביניהם באופן שהוא ראוי מן הבחינה העקרונית ואפשרי מן הבחינה המעשית.

3.1. נשיאה בנטל

חשיבות הנשיאה בנטל השירות נובעת מעקרון השוויון, שהוא יסוד מוסד במדינה שהיא גם דמוקרטית וגם יהודית. השמירה על שוויון היא קטגוריה משפטית ראשונה במעלה, בבחינת זכות יסוד שהיא מאבני היסוד של שיטת המשפט הישראלית. מלבד זה, השוויון הוא גם יעד מוסרי שיש לחתור אליו בחברה מתוקנת. דברים אלו נכונים תמיד, אך הם נכונים במיוחד כאשר מדובר בגיוס לצבא – עניין הכרוך בהפקעת שלוש שנות חיים של אזרח לצורך נשיאה באחריות לכלל, שנגזרת ממנה פגיעה ממשית בחירותו של אותו אדם למשך תקופת שירותו עד כדי סיכון שלמות גופו וחיוו. האמירה שאי-גיוס של ציבור שלם משמעה הבחנה בין דם לדם היא אמירה כואבת, אך נכונה. שלומי אמוני ישראל נוהגים להעיד, מטפורית, כי הם "ממיתים עצמם באוהלה של תורה". אנו מבינים את העומק הרגשי של מטפורה זו ומזדהים עם הסמליות שמבטאת בה, ובכל זאת אין בה כדי לכסות על הפגיעה הממשית בערך השוויון כאשר אוהל התורה מחליף את אוהל הסיירים.

ביטול חוק טל על ידי בית המשפט התבסס על הערכת השופטים שדרך יישום החוק במציאות הביאה לפגיעה לא מידתית בערך השוויון. לפיכך ברי שהסדר המיועד להחליף את חוק טל צריך להביא למציאות שוויונית יותר. עליו לשלב את האוכלוסייה החרדית בנטל השירות, מהר ובמספרים גדולים, כמאמרו של נשיא בית המשפט העליון לשעבר השופט אהרן ברק ש"הכמות עושה איכות".²⁰

שוויון, כפשוטו, אמור להביא לכך שכל איש ואישה, אזרחי ישראל, יגויסו לשירות צבאי על פי אותן אמות מידה. אידאל זה לא מתממש היום לא בהקשר המגדרי (משך הגיוס של נשים קצר יותר) ולא בהקשר הלאומי (ערבים אזרחי ישראל, ככלל, אינם משרתים). אכן, אף שהשוויון הוא זכות מרכזית ביותר במגילת זכויות האדם, אין הוא (וגם שום זכות אחרת) בגדר זכות מוחלטת. כשם שהבדלים מגדריים ולאומיים יוצרים הבחנה רלוונטית בין שונים בהקשר של חובת הגיוס לצבא, כך גם יש לבדוק אם יש הבחנה רלוונטית בין שונים כאשר

20 בג"ץ 910/86 רסלר נ' שר הבטחון, פ"ד מב(2) 441, 505 (1988).

מדובר בציבור החרדי. היינו, בצד השאיפה לשוויון בנשיאה בנטל יש לשקול ולאזן עקרונות וזכויות נוספים (שיפורטו להלן). אם יתברר שיש שוני רלוונטי משמעותי בין החרדים לבין שאר האוכלוסייה היהודית בישראל בהקשר של השירות הצבאי, יש להתחשב בו, כמידתו.

3.2. לימוד תורה

מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי. הד של רעיון זה נשמע היטב במגילת העצמאות ובחוקי היסוד המגדירים את המדינה כ"יהודית ודמוקרטית". התוכן שיש לצקת ליהודיותה של המדינה הוא נושא לדיונים רבים. ואולם רבים יסכימו, דתיים כחילונים, שלימוד התורה – על ענפיה השונים והמגוונים – הוא ביטוי חשוב של זהות יהודית. כאשר מדינת ישראל נותנת ערך ייחודי ללימוד, לשימור ולטיפוח של המסורת העתיקה של עמנו, היא מממשת היבט אחד, חשוב, של זהותה הייחודית כמדינת הלאום של היהודים. על כן, לדעתנו, אין לגזור גזירה שווה בין לימוד מקצועי או אינטלקטואלי כלשהו לבין לימוד התורה: הראשון משרת צורך מקצועי או תרבותי ואילו השני משרת צורך זהותי. זה הרקע, למשל, לכך שהמדינה מכירה בשיבות ההסדר של בני הציונות הדתית. בנים אלו מתגייסים לצה"ל לתקופה של ארבע או חמש שנים שחלק קטן ממנה הם מייחדים לשירות פעיל ואת החלק האחר, הגדול יותר, הם מקדישים ללימוד תורה, והכול בזמן שהם משרתים כחיילים בשירות סדיר (במסגרת שירות ללא תשלום).

לצד החשיבות הלאומית הנזכרת פיתחה החברה החרדית את אתוס "חברת הלומדים" הדרוש מכלל הציבור החרדי להיות בבתי המדרש לתקופה בלתי מוגבלת. שני פנים לתפיסת הלימוד התורני אצל החרדים שהופכים אותו למרכזי כל כך בעיניהם: הפן האחד הוא החשיבות המיוחדת שמיוחסת לתלמוד תורה לעומת עולם המעשה. בהתאם להשקפה זו ללימוד התורה יש ערך סגולי ששום התנהגות אנושית אחרת לא תשווה לו. זו הסיבה ש"כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ"²¹. הפן האחר הוא תולדת ההשקפה

שהלימוד איננו אמצעי אלא תכלית לעצמו. על משמעותה העצומה של תכלית זו ניתן ללמוד, למשל, מהפסוק "אם לא בריתי יומם ולילה, חוקות שמים וארץ לא שמתיו"²².

ברם ההעדפות החרדיות אינן צריכות לחייב את כלל החברה בישראל. כשם שהשוויון איננו ערך מוחלט, כך גם לימוד התורה איננו ערך מוחלט. לפנינו שתי אידאות חשובות ביותר שיש לאזן ביניהן. מול החשיבות הציבורית של לימוד התורה – הן בהיבט הלאומי (הכלל-ישראלי) הן בהיבט הדתי (המגורני) – עומדת החשיבות הציבורית של אחריות משותפת של כלל האזרחים לנשיאה בעול הריבונות, ובכללה העול הביטחוני. המשך המצב הנוהג, המתיר את קיומה של "חברת לומדים" שכל הגברים החרדים משתייכים אליה ותומך בה, פוגע פגיעה בלתי מוצדקת בערך השוויון. האתגר אפוא הוא איזון נכון, מידתי, בין שני הערכים המתנגשים.

3.3. סולידריות

השיח הציבורי סביב סוגיית הגיוס מתלהט לפעמים ומשיא את המתווכחים להטיח האשמות הדדיות שאין בהן ממש. וכך, מהכיוון החרדי נשמעת לעתים הטענה שגיוסם של חרדים לצבא הוא העבירה על הדת. ואולם זו האשמת שווא, בבחינת רטוריקה ריקה. השירות הצבאי, כשלעצמו, איננו פוגע בחופש הדת של המאמין. אדם יכול לשרת בצה"ל ולהקפיד על כל תרי"ג המצוות, קלה כבחמורה. מנגד, גורמים אנטי-חרדיים מטיחים לעתים האשמה כאילו החרדים נמנעים משירות צבאי מתוך רצון נצלני לקיים חיי טפילות על חשבון שאר האזרחים. ואולם זו טענת בורות. ההתנגדות החרדית לגיוס היא עניינית. מקורה בתפיסה שהשירות הצבאי מאיים על אורחות חייהם (ולא על מצוות הדת).

הבנה טובה יותר של עמדות בעלי הפלוגתא יכולה להצביע על האפשרות של פתרון מרפא למחלוקת. נדרש מתווה שיקרב בין חלקי העם ולא ירחיקם זה מזה. דעת למבין: לאחר שיידחו האשמות השווא החרדיות יהיה ברור כי לשני הצדדים בוויכוח הציבורי טענות אמת הנוגעות בליבת הזהות שלהם.

היות שכך אנו סבורים כי על ההסדר העתידי לכבד את הרגישויות של כל הפלגים בחברה. שיח של כפייה, של מנצחים ומנוצחים, של הורדת ידיים כוחנית, לא מתאים כאן. צו השעה הוא איפוק הדדי. הרוב לא ישתמש בכוחו כדי לאכוף שירות צבאי על הפרט החרדי (לכן איננו תומכים בשימוש במכשיר העונשי, הפלילי, לסוגיו), והמיעוט לא ינצל את כוחו הפוליטי כדי לשמר את ההסדר הקיים, שפוגע קשות בערך השוויון. החוק שיחוקק חייב להעלות ארוכה לסולידריות הישראלית, שהרי התוצאה הנדרשת – שיתוף של החברה החרדית בנושאה בנטל – מחייבת התגייסות פנימית, נפשית, לשרת בהגנת הבית הלאומי של כולנו.

לחברה החרדית מקום חשוב בפסיפס הזהויות הישראלי. על קברניטיה להבין את גודל השעה ולאפשר את השינוי הנדרש המתחשב בצורכיהם ומאזן ביניהם לבין צורכי הכלל. בשל כך אין מקום לביטויים המעודדים פרישה מן הקולקטיב הישראלי בהיבט הרעיוני (בהתנתקות סמלית ממוסדות המדינה) או בהיבט המעשי (באיומים בעזיבת הארץ). בשעה זו על החברה הישראלית כולה לפעול לאיחוי השסע ולא להחרפתו, ולשם כך כל צד צריך לתרום את חלקו, בסבלנות ובסובלנות, כדי לאפשר פתרון ישים ומאוזן.

3.4. זהות

החשש הגדול ביותר של ההנהגה החרדית הוא שהשירות הצבאי ישחק מאפייני זהות חשובים של הצעירים החרדים. חשש זה אינו בלתי מבוסס, שהרי הצעיר החרדי המתגייס בגיל 18 עובר בבת אחת מחיים מוגנים בתוככי הקהילה, במסגרת ישיבתית על כל מאפייניה הייחודיים, לחיים בסביבה פתוחה; הוא נפגש לראשונה עם אורחות חיים זרים לו, עם עולם ערכים אחר, עם דמויות שכמותן לא הכיר. זאת ועוד: המסגרת הצבאית, בהיותה מסגרת כופה, מחזיקה בכוח מעשי וסמלי רב כלפי הצעיר המתגייס, ולכן יכולת ההשפעה שלה על עיצובו גבוהה יחסית. לכך יש להוסיף שלעיסוק הצבאי – למן נהיגה בטנק ועד להסתערות על גבעה – כוח משיכה רב לצעירים בגיל הגיוס ושלוחויה הצבאית אופי כוללי. התוצאה המצטברת של השינוי הדרמתי עלולה להיות, כאמור, התרופפות המחויבות של הצעיר החרדי לאורחות החיים שלאורם גדל,

ומשום כך – מנקודת הראות של הקהילה החרדית – מדובר באיום של ממש על הזהות החרדית של הדור הבא.

חברה ליברלית רבת-תרבותית אמורה לאפשר לתרבויות שונות לפרוח בתוכה. גם אם יש מחלוקת באשר למידת החובה של הכלל (באמצעות תקציב המדינה) לממן את הבחירות התרבותיות של קהילות שונות, ברור שיש להקפיד שלא לכוף על אותן קהילות דרכי התנהגות שעלולות לגרום, בסבירות גבוהה, פגיעה בהן. קביעות כלליות אלו יפות גם כאן. הדרישה לשוויון בנשיאה בנטל מוצדקת כמובן כשלעצמה, אך אין להתעלם מכך שעמידה קפדנית על מימושה המלא עלולה לפגוע באפשרות שימורה וטיפוחה של התרבות החרדית בישראל.

לפיכך שומה על המדינה והחברה בישראל לפעול לקידומו של הסדר גיוס חרדים שמקדם את השוויון ובה בעת מכבד את העיקרון שמי שנכנס לצבא חרדי יוכל גם לצאת ממנו כחרדי, בלא כל פשרות. שמירה על עיקרון זה איננה פשוטה. ראשית, הדבר מחייב עיצוב של מסגרות שירות ייחודיות לחרדים המתאימות לצורכיהם ההלכתיים והערכיים. שנית, ועיקר – נדרש ויתור מצד כלל הציבור לציבור החרדי כך שגיל הגיוס של החרדים יהיה מאוחר מהמקובל. העיכוב בגיוס נועד לאפשר לצעיר החרדי לבסס את זהותו הייחודית; להעמיק את עגינתו בנמל הבית של הזהות החרדית, בטרם יצא להפלגה בים הפתוח והגועש של החברה הישראלית הכללית. המועד הנכון לגיוס חרדים הוא לאחר שעברו את הגיל המקובל בחברה החרדית כגיל הנישואים. או אז, משהקים החרדי בית בישראל, זהותו יציבה דייה והוא כשיר להתמודד עם החיים הצבאיים בלי שתחלש זהותו. בצד ההגנה התקיפה על שמירת הזהות החרדית הייחודית נדרשת גם, בכיוון ההפוך, פתיחות חרדית להצטרפות אל הזהות הישראלית הכוללת (ככל שהדבר איננו כרוך בויתור על הזהות הייחודית של הקהילה). צה"ל הוא צבא העם. משימתו היא שמירה על גבולות המדינה והיושבים בתוכה. ככזה, הצבא הוא "בית" לכל ישראלי, גם חרדי. לצבא חשיבות סמלית במרחב הציבורי בישראל, והוא ממעצבי הזהות הישראלית הכוללת. לפיכך אנו רואים חשיבות גדולה מאוד בכך שהסדר המוצע להשתתפות החרדים בנשיאה בנטל יביא עמו את שיתופם בצבא. האפשרות של שירות במסגרת אזרחית, חשובה ומפתה ככל שתהיה, איננה מספקת את הסמליות החשובה כל כך של שותפות כלל-ישראלית בנשיאה בנטל הריבונות. כשם שהכלל הישראלי נקרא לויתורים גדולים כדי לאפשר את שימור הזהות החרדית, כך גם החרדים נקראים לקבל עליהם את הסמליות

שבלבישת מדי צה"ל כביטוי לחלקם במכנה המשותף הקיומי הישראלי, בבחינת "עמו אנוכי בצרה".

3.5. כלכלה וחברה

שיתוף החרדים במעגל העבודה הוא אינטרס לאומי והכרח קיומי הן לאוכלוסייה החרדית עצמה הן לחברה הישראלית כולה. מדובר בעיקרון שבא לידי ביטוי כאחת מארבע התכליות שעמדו בבסיס חוק טל. לפיכך על ההסדר המוצע להיבחן גם בשאלה אם הוא מקדם או מסיג לאחור את שילובם של החרדים בכלכלה הישראלית.

ברור, אם כן, שאין לעכב את גיוס החרדים לגיל מאוחר מדי, שבו יקשה עליהם לרכוש מקצוע ולהשתלב בכלכלה היצרנית עם סיום תקופת שירותם. שילובם המוצלח יניב ערכים כלכליים עצומים למדינה ויפצה אותה על המחיר הגבוה יחסית של ההתחשבות בצורכיהם, כעולה מהסעיפים הקודמים. במילים אחרות: על ההסדר לעמוד באמות מידה הגיוניות וסבירות מנקודת ראות של עלות-תועלת לאומית לטווח הארוך.

3.6. מיקוד ההסדר

את הדרישה לשוויון בנשיאה בנטל יש להניח לפתחה של האוכלוסייה החרדית אבל גם לפתחן של אוכלוסיות נוספות של אזרחים ישראלים שאינם משרתים בצבא בהתאם לחלקם היחסי באוכלוסייה הכללית. אף על פי כן מסמך זה מתמקד בגברים החרדים ואיננו מציע הסדר כולל, משום שביטולו של חוק טל יצר ריק חוקי כלפי תלמידי הישיבות וה"כוללים". מצב זה מחייב הסדרה מידית, בלא תלות בפתרון של בעיית היעדר השוויון של אוכלוסיות אחרות.

לא זו אף זו: לדעתנו יש שוני מהותי בין הקבוצות שאינן נושאות בנטל השירות, מפני שהסיבות והנסיבות לפרישתן מהנשיאה בנטל שונות. ממילא הפתרונות הרצויים ייחודיים לכל קבוצה וקבוצה ואמורים להיות מותאמים לצרכיה שלה. כריכה יחד של בעלי רגישויות שונות כל כך והתעקשות על קביעת הסדר אחיד לכול עלולה להזיק במקום להועיל. היא תרחיק את הסולידריות הישראלית ואף עלולה להביא לתוצאה גרועה מהמצב הקיים. אין בדברים אלו כדי להסיר מעל סדר היום את הדרישה המוצדקת לקידום השוויון בנשיאה בנטל

כלפי כולי עלמא, אלא שיש להתאים את ההסדר לכל קבוצה וקבוצה ולהפעיל אותו, כלפי כל אחת, בשעה הכשרה לכך.

4. ההסדר המוצע

4.1. קהל היעד

מוצע להבחין בין שתי קבוצות של גברים חרדים: (א) אלו שכבר נקראו לשירות צבאי לפני הכניסה לתוקף של החוק המוצע, דחו את שירותם ועברו את גיל 21 לפני הכניסה לתוקף של החוק החדש (להלן: המאגר הקיים); (ב) אלו שדחו את שירותם אך הם צעירים מגיל 21 לפני הכניסה לתוקף של החוק החדש, וכן אלו שמועד פקידתם לצה"ל הוא לאחר הכניסה לתוקף של החוק המוצע (להלן: קהל היעד). ההסדר המוצע לא יחול על אוכלוסיית המאגר הקיים. עליה ניתן להחיל באמצעות הוראות מעבר, את ההסדר המשפטי שחל על גברים חרדים עד לאוגוסט 2012. כמובן, מי מבני המאגר הקיים שיחפוץ להיכלל בהסדר המוצע לקהל היעד, יהיה רשאי לעשות זאת, בשינויים המחויבים. ההסדר המוצע נועד לחול אך ורק על קהל היעד, כלומר כל הגברים החרדים מתחת לגיל 21. המתווה מבחין בין גברים חרדים שלומדים במוסד תורני מוסדר ומבקשים לדחות את שירותם בהסדר "תורתו אומנותו" ובין חרדים שאינם לומדים במוסד תורני, המבקשים להתגייס בגיל צעיר יותר, כמו כלל האוכלוסייה, אך מתוך שמירה קפדנית על מאפייניהם הדתיים והתרבותיים.

4.2. יעד ההסדר המוצע

ההסדר המוצע מבקש לקבוע יעד מדיד לגיוס גברים חרדים לצבא, במתווה עולה, בתקופה של שש שנים, שבסיומה ישרתו בצה"ל כשני שלישים מכלל מחזור הגיוס המגיע לגיל שייקבע בהסדר (להלן: הגיל הקובע). הנתונים (שלישי) יקבלו דחיית גיוס גם מעבר לגיל הקובע, ובלבד שיקדישו את כל זמנם ללימוד התורה, עד לגיל 28, שאחריו יקבלו פטור מחובת השירות. לנגד עינינו עומדת עבודתו של צוות בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה איל גבאי, משנת 2010, שנקב ביעדים כמותיים לגיוס האוכלוסייה החרדית.

הצוות סבר כי יש להביא לגיוס בטווח הבינוני של כשני שלישים מקרב הצעירים החרדים בני מחזור הגיוס. ממשלת ישראל אימצה את המלצת הצוות בהחלטתה מיום 9 בינואר 2011,²³ ואנו מצטרפים לאימוץ זה.²⁴

צוות גבאי סבר שיש להשיג את היעד השאפתני האמור באמצעות השמת גברים חרדים בשירות צבאי, בשירות ביטחון אזרחי או בשירות אזרחי כללי. בעניין זה דעתנו אחרת. אנו גורסים כי את היעד האמור יש להשיג באמצעות שירות צבאי או ביטחוני בלבד. שירות אזרחי, חשוב ככל שיהיה, איננו משיג לדעתנו את האיזון הנכון בין הערכים השונים מהטעמים שיפורטו בסעיף 4.5 להלן. כאמור, הערכות מהערכות שונות נשמעות באשר לגודלו של שנתון הגברים החרדים. אם מאמצים את המספרים שנקט צוות גבאי באשר לגודל המחזור בכל שנה, המתווה הכולל של יעד הגיוס הוא זה:

מניין דוחי השירות לאחר גיל 22		יעד הגיוס השנתי בגיל 22		סך הכול בני השנתון*	שנה
64%	4,151	36%	2,400	6,551	2013
57%	3,944	43%	3,000	6,944	2014
51%	3,760	49%	3,600	7,360	2015
46%	3,602	54%	4,200	7,802	2016
41%	3,470	59%	4,800	8,270	2017
34%	2,981	66%	²⁵ 5,785	8,766	2018

* בהתאם לדוח צוות גבאי (תחזית צמיחה של 6% לשנה), בקיזו תלמידי ישיבות ההסדר ופטורי שירות על רקע אישי.²⁶

- 23 החלטת ממשלה מס' 2698 (9.1.2011).
- 24 היעדים המוצעים בדוח גבאי נפרשו על פני חמש שנים והגיעו ל-59% גיוס. אנו הוספנו לחמש השנים האלה עוד שנה אחת על מנת להגיע ליעד של גיוס שני שלישים מכל מחזור. משום כך המתווה המוצע כאן מתפרש על פני שש שנים.
- 25 כאמור, תכליתה של השנה השישית, שאיננה נזכרת בדוח גבאי, היא להגיע ליעד גיוס של 66%. משום כך מספר המתגייסים בשנה זו גדול יותר יחסית.
- 26 נתונים אלו על גודל המחזור אינם מדויקים והם תוצאה של תחזית צמיחה עתידית והערכת מספרם העתידי של הזכאים לפטור. לפיכך ייתכנו שינויים קלים בגודל המחזורים. אבל גם אם יהיו שינויים כאלה, לא תהיה להם השפעה מהותית על המתווה.

אנו מציעים שתחולת המתווה תהיה כבר מהשנתון המגיע לגיל הקובע בשנת 2013. ואולם אם הכנסת תתעכב בחקיקתו של ההסדר ויתברר שהוא יתחיל לפעול רק מהשנתון הבא, יש לדחות את החישוב, בהתאם, בשנה אחת.

כדי להעריך את משמעותו של היעד שהוצב ראוי להשוות מספרים אלו עם מספרי הגיוס שעמדו לנגד עיניו של בית המשפט העליון בעת שדן בחוקתיותו של חוק טל. בשנת 2010 מנה בית המשפט 1,722 מתגייסים למסלולים השונים, ואולם על פי היעדים שהצבנו, בתום התקופה של שש שנים יהיה הגידול במספר הגברים החרדים המשרתים בצה"ל גבוה מפי שלושה.

זאת ועוד: הצעת צוות גבאי התבססה על קיומו של מסלול צבאי מקוצר של חודשים אחדים (שלב ב'). ברם מסלול זה בוטל על ידי בית המשפט וגם אנו איננו מציעים להחיותו. ברור, לפיכך, שעל פי ההסדר המוצע לא רק שמספר המתגייסים יעלה בחדות, אלא שגם משך השירות ישתנה שינוי מהותי לשירות ממושך יותר ומשמעותי יותר (ראו סעיפים 4.5 ו-4.6 להלן).

יעדי ההסדר המוצע מצביים אתגר גדול לא רק לקהילה החרדית, אלא אף לרשות המבצעת. השגת היעדים – במספר המתגייסים ובטיב שירותם – תלויה בהתגייסות צה"ל ומשרד הביטחון לפעולה מהירה ונחרצת שתיצור מסגרות שירות צבאיות שייתנו מענה לצרכים ביטחוניים ואחרים של מדינת ישראל ובד בבד יתחשבו במאפיינים הייחודיים של האוכלוסייה החרדית המתגייסת.

4.3. השיטה להשגת יעד ההסדר המוצע

כיצד ייקבע מי מקהל היעד יתגייס לצבא ומי ימשיך בלימודו? בהנחה הסבירה שהבחירה הספונטנית של יחידים בקהל היעד לא תשיג את יעדי הגיוס (כפי שקרה בעת שחוק טל היה תקף), ניתן לחשוב על אחת משתי שיטות פעולה: (א) מנגנון מיון אישי: ייקבע מנגנון שעל פיו ימוין כל אחד מהצעירים החרדים הכלולים בקהל היעד ויוכרע בדבר שיוכו למתגייסים או ללומדים; (ב) הצבת יעדים קהילתיים: ייקבעו יעדי גיוס כמותיים שנתיים לקהילה, בלא לקבוע את זהות המתגייסים. על הקהילה תוטל האחריות לעמוד ביעדים.

שתי השיטות אינן חלוקות באשר לעצם יעד הגיוס, אלא רק מציעות דרכים נבדלות להשגתו. משותיהן ראויה יותר השיטה של הצבת יעדים קהילתיים בגלל הקשיים הגדולים שיתעוררו אם ייבחר מנגנון מיון אישי: ראשית, מהי

אמת המידה שעל פיה יסווגו הצעירים? האם יש להעדיף את ה"עילויים" או את ה"מתמידים"? על פי האתוס החרדי, הצטיינות בלימוד התורה איננה התנאי היחיד, או הקובע, לבחירה באורח חיים של לימוד תורה. לפיכך גם אילו הייתה בנמצא שיטה אמינה לדירוג לומדי התורה על פי כישורים או הישגים מוכחים, היא לא הייתה, בהכרח, מתאימה. רבים מהחרדים סבורים שבלימוד תורה העיקר איננו ידיעת החומר והבנתו לעומקו, אלא דווקא העמל שהושקע בלימוד. ולכן תהיה זו טעות לקבוע מבחני ידע ("בקיאות") או הבנה ("עיון") כמדד לבחירה. גם מיון התלמידים על פי מידת העמל והיגיעה שהם משקיעים בלימוד איננה מבטיחה תוצאה טובה, שהרי יש בעניין זה היבטים סובייקטיביים רבים.

שנית, גם אילו היה בנמצא מנגנון מיון אישי מתאים – בידי מי נפקיד אותו? גורמים מחוץ לקהילה, כגון המדינה (למשל, באמצעות "מועצה להשכלה תורנית", שתוקם לתכלית זו), אינם כשירים לעניין מסיבות סמליות וענייניות. ברמה הסמלית יהיה קשה לקהילה החרדית להפקיד את בחירת האליטה המשרתת שלה – לומדי התורה – בידי מי שאינם שותפים להבנה הפנימית של משמעות הלימוד וערכו. ברמה העניינית לא יצלח הדבר משום הגיוון הגדול של דרכי לימוד התורה (ליטאים, חסידים, ספרדים וכל כיוצא בהם תתיקבצות, שלכל אחת מהן דרכי לימוד משלה). גיוון עצום זה איננו מאפשר מבחנים אובייקטיביים, בני השוואה זה לזה, "מבחוץ".

החלופה היא הפקדת מנגנון המיון האישי בידי הקהילה החרדית עצמה. ואולם גם כאן מסתמנים קשיים סמליים וענייניים חמורים. מהבחינה הסמלית הצעה זו היא הפרטה למעשה של סמכות הפוקד המוסמך על פי חוק להורות על גיוסם של צעירים ישראלים. אין להעלות על הדעת שאנשים פרטיים יוכלו לקבוע מי יהיה דחוי שירות ומי ישרת. מהבחינה העניינית ברור כי העברת הסמכות לידי אנשים בתוך הקהילה היא בבחינת שימת מכשול לפני עיוור. יש חשש ממשי שמכסת דחויי השירות תיקבע מתוך לחצים אישיים, שלא לטובת עולם התורה עצמו.

שלישית, הסיווג האישי מתייג בני אדם בדרך שעלולה להיתפס, בתוככי הקהילה החרדית, כ"תו איכות": הטובים – לישיבה; הבינוניים והגרועים – לצבא. לעניין זה תוצאות קשות הן מנקודת הראות האישית של הצעירים החרדים

הן מנקודת הראות הלאומית. כאמור, אנו מקווים להפוך את השירות הצבאי לנורמטיבי לחלוטין בחברה החרדית, ביטוי של סולידריות וקבלת אחריות, ולכן יש להימנע משימוש בכל מנגנון שקובע, לכאורה, מדרג איכותי לטובת מי שאיננו משרת בצבא.

כנגד חסרונות אלו יש, בכל זאת, יתרון בולט לשיטת המיון האישית: היא מאפשרת זיהוי של מי שלא עמד ביעדים והפעלת לחץ אישי עליו למימוש חובתו. היינו, שיטת המיון האישית מאתרת כתובת מזוהה למימוש יעד הגיוס – הצעיר שהיה אמור להתגייס והתחמק מהגיוס – ולכן אפשר להפעיל נגדו סנקציות אישיות פליליות ולייעל בכך את פעולת ההסדר. ברם לדעתנו הפעלת סנקציה אישית בדרך זו לא תוכל להשיג את מטרתה והיא איננה ראויה כשלעצמה. כאמור לעיל, השירות בצבא מחייב שיתוף פעולה ורצון פנימי כן לביצוע המשימות למען הכלל ומכוחו. אי-אפשר להשיג את רמת הנכונות לביצוע משימות הנדרשת מחייל באמצעות כפייה הנתמכת בסנקציות פליליות. זאת ועוד, יש רגליים להנחה שהטלת סנקציות פליליות אישיות על אדם שבאמת "חשקה נפשו בתורה" אך הוא לא עמד באמות המידה הנדרשות על פי החוק עלולה להוביל, בסבירות גבוהה, למחאה המונית שתתגלגל לכדי מרי אזרחי על בסיס דתי.

לנוכח כל אלה אנו מעדיפים את הגישה המציבה לגיוס יעדים קהילתיים, ולא אישיים. גישה זו – כשהיא מחוזקת במערך תמריצים חיוביים ושלייליים (כמפורט בהמשך) – תאפשר ליד הנעלמה של השוק התורני לפעול כך שיעד הגיוס יושג בלי החסרונות שהזכרנו קודם לכן.

על פי גישה זו, אין צורך במנגנון סיווג אישי אלא בהמרצת המערכת התורנית כולה לשמש זרו שמעורר את גיוסם של המתאימים לכך ואת דחיית השירות לאחרים. הבחירה תהיה ספונטנית, על ידי כל צעיר חרדי וללא כפייה באמצעות דין פלילי, והמערכת החרדית כולה תקבל אחריות לתוצאות הכוללות של התהליך. כנגזרת מכל זה אין צורך לקבוע מראש את אמות המידה לסיווג או את המנגנון המסווג. התוצאה הכללית היא הפגת החשש מתיוג הצעירים החרדים על פי "רמות איכות".

4.4. גיל השירות

מהו הגיל הקובע למדידת העמידה של הקהילה החרדית ביעדי הגיוס? ההכרעה בעניין זה היא סלע מחלוקת כבד, והיא מבטאת התנגשות בין עקרונות, ערכים ואינטרסים מגוונים.

מחד גיסא, השיקול של שמירה על הזהות החרדית מחייב דחייה גדולה ככל האפשר של הגיל הקובע. כאמור לעיל, צירופם של החרדים לשירות הצבאי בגיל 18, שבו מתגייסים כלל הצעירים, עלול לפגוע בזהותם הייחודית. בגיל זה דמותו הרוחנית של החרדי טרם עוצבה. זה עתה הוא עבר משיבה קטנה לשיבה גדולה, ולשנים אלו לקראת נישואיו יש משמעות מכרעת בבניית זהותו. יתרה מזו, רק מתי מעט מצליחים להגיע לאיכות לימוד תורנית גבוהה עד לגיל 18. הניסיון מלמד שדווקא בשנים הספורות שבהן הצעיר לומד בישיבה הגדולה קודם לנישואיו, כשהוא עדיין פטור מהאחריות למשפחה, הוא יכול להתמסר ללימוד רצוף ואיכותי. לפיכך גיוס בגיל 18 עלול לפגוע לא רק בזהותם התורנית של בחורי הישיבות החרדיות, אלא גם להביא לפגיעה של ממש באיכות של לימוד התורה. מן העבר האחר, יש חשיבות גדולה להקדמת הגיל הקובע, שהרי גיוס בגיל צעיר מאפשר לחייל לתרום תרומה משמעותית יותר – כשהוא פטור מעול פרנסה ומשפחה וכל כולו בשירות המשימה הלאומית. הדעת נותנת שמי שמתגייס כאדם נשוי יעדיף לשרת במסגרת שתאפשר לו להיות קרוב לבית ותקופת השירות שלו תהיה קצרה יותר. זאת ועוד, ככל שהגיל הקובע עולה, כן גדלה ההסתברות שהחייל המתגייס יהיה לא רק נשוי אלא גם אב לכמה ילדים, ולכן העלות של גיוסו לאוצר המדינה – על פי הכללים המקובלים למתן תשלומי משפחה לכלל המתגייסים – תתפח מאוד. ולא זו אף זו: ככל שהגיל הקובע מבוגר יותר, כן גדלים החסמים שהחרדי צריך להתגבר עליהם, לאחר שחרורו מהצבא, לרכישת מקצוע ולהשתלבות בשוק העבודה, וכלכלתו האישית, כמו גם כלכלת המדינה, נפגעת.

הנה כי כן, במערכת השיקולים נרשמים ערכים ואינטרסים כבדי משקל לשני הצדדים. לפיכך אנו סבורים כי הגיל הקובע הראוי הוא 22. עד לגיל זה יוכלו כל הצעירים החרדים המעוניינים בכך להקדיש את כל זמנם לבניית האישיות החרדית וללימוד תורה רצוף ואיכותי בישיבה הגדולה. בגיל 22 מרביתם כבר נשואים, ולכן בחירתם בזהות החרדית מקבלת משנה תוקף באמצעות מעטפת מגוונת של

משפחה ושל בית שהוא שלהם (ולא רק של הוריהם). אמנם, כאמור לעיל, איכות השירות של צעיר חרדי נשוי, בן 22, תהיה נמוכה ועלוּתה גבוהה יחסית לשירות של מי שמתגייס בגיל 18. עם זאת, בגיל 22 בדרך כלל אין לצעיר החרדי, עדיין, עול פרנסה של משפחה גדולה, ולכן תשלומי המשפחה שצה"ל מחויב להעביר לו יכולים להיות נמוכים יחסית. כמו כן, זהו גיל צעיר דיו כדי שהצבא יוכל לנצל את תקופת השירות למסלולי לחימה עורפיים ולשירות משמעותי יחסית. זאת ועוד, גיוס בגיל זה איננו מעכב עיכוב של ממש את יציאתו ללימודים ולחיי מעשה, כך שגם הכלכלה הישראלית וגם רווחתו הכלכלית האישית של המתגייס החרדי לא יינזקו. וכך יושג בגיל 22 האיזון הסביר בין שמירה על הזהות, איכות השירות, יעילות השירות ושיקולי כלכלה וחברה.

4.5. אופי השירות

4.5.1. צבא או שירות אזרחי?

היום חרדים יכולים לבחור בין שירות צבאי לשירות אזרחי. אנו מציעים שיעד השירות של החרדים יהיה הצבא, ורק הוא. כמוכּן, השירות האזרחי הוא מסגרת חשובה ומועילה, ומבחינת החרדים – יש לו כוח משיכה עדיף לעומת הצבא. אף על פי כן אנו מעדיפים הפניה של הצעירים החרדים דווקא למסלול הצבאי מהסיבות שלהלן:

(1) כאשר צעיר חרדי מתגייס לצה"ל הוא מקבל עליו מחויבות קולקטיבית בעלת ערך סמלי גדול ביותר. השילוב בין פאות מסולסלות לכומתה צה"לית, בין יציאות מתנפנפות לבין מכנסי דגמ"ח, בין אחיזה בנשק לבין אחיזה מספר תורני, הוא איתות רב עוצמה הן לכלל האוכלוסייה הן לקהילה החרדית על שותפות הגורל שבין יהודים בישראל. צה"ל היה מאז ומתמיד מכנה משותף רב עוצמה בחברה הישראלית – בין מרכז לפריפריה, בין ותיקים לעולים חדשים, בין עשירים לעניים וכל כיוצא בהם – ולדעתנו הוא יכול לשמש באותו תפקיד מאחה גם ביחסים שבין חרדים ואחרים בישראל. השירות האזרחי, לעומת זאת, לא יכול להצמיח לנו את הרווח הסמלי החשוב הזה. ארגונים הדומים בפועלם לשירות האזרחי, דוגמת "זק"א" או "יד שרה", אף שחשיבותם גדולה, אין בהם די כדי לשנות את הפרדיגמה ביחסים שבין החרדים ובין החברה בישראל. גם בעניין זה – רק צה"ל יכול.

(2) השירות האזרחי נתפס בחברה הישראלית כביטוי פחות של מחויבות לכלל לעומת השירות הצבאי. ואכן, היוצאים לשירות אזרחי אינם מקריבים את חירותם ואינם מסכנים את בריאותם או את חייהם בדרך דומה למתגייסים. מי שמעוניין לקדם ככל האפשר את ערך השוויון חייב לתת עדיפות לשירות הצבאי לעומת השירות האזרחי. דברים אלו יפים לא רק למתגייסים לשירות קרבי, אלא גם לכלל המתגייסים, שהופכים להיות חלק מהמכשיר הלאומי – צבא – המגן על עצם חיינו כאן. לעניין זה יפים דברי מקורותינו שלימדונו כי "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות".

(3) השירות האזרחי עשוי להפנות את הצעיר החרדי בחזרה אל הקהילה, וכך תוחמץ האפשרות למפגש משמעותי, בשירות אותה מטרה, בין צעירים מחלקים שונים של האוכלוסייה.

(4) גיוס של אלפי חרדים מדי שנה לשירות האזרחי והצבתם במגוון תפקידים אזרחיים עלול לפגוע בעובדים המוצבים בתפקידים אלו היום. יש מקום לחשש שמשרתי השירות האזרחי – שהם כוח עבודה זול יחסית ולא תחרותי – ידחקו את רגליהם של העובדים בשכר. הפתרון של קידום השוויון בנטל עלול ליצור, אם כן, בעיית אבטלה שאין להתעלם מקיומה.

(5) בשולי הדברים ראוי גם להוסיף את החשש שמסגרת של שירות אזרחי עלולה להיות לא יעילה מספיק, מעצם היותה מסגרת אזרחית, בהטלת משמעת על ציבור שלם שטרם הורגל בעניין זה. צה"ל, לעומת זאת, פועל בתוך מסגרת חוקית קשוחה וברורה שאיננה "סובלת" סטיות גדולות ולכן חשופה פחות להטיות מכול סוג שהוא.

אמנם יש להסכים כי אם יתברר שצה"ל איננו מצליח לעמוד ביעדי הגיוס שנקבעו לקהילה החרדית, הרי במצב שהחלופה תמנע את גיוסם בכלל או שגיוסם יתאפשר באמצעות השירות האזרחי, יש להעדיף את הגיוס באמצעות השירות האזרחי. ברם, ככל הידוע לנו, צה"ל חזר בכמה הזדמנויות על האמירה שהוא מעוניין בכל חייל חרדי, ולכן יש לקוות כי אופציית דחק זו לא תתממש.

4.5.2. שירות צבאי – כיצד?

רוב הצעירים החרדים יתגייסו בגיל 22, אך מיעוטם יתגייס, מתוך בחירה, גם לפני כן. כפי שראינו בסעיף 2.4 לעיל, כבר היום מתפקד גדוד קרבי חרדי תקני

לצד שאר הגרודים הקרביים בצה"ל. יש לשאוף להוסיף עוד שני גרודים קרביים, בחטיבות נפרדות, כדי לשמור על גיוונו של צה"ל, למצבת הכוח הצה"לי. עניין זה חשוב לא רק לבניין הכוח הקרבי של צה"ל אלא גם לצד הסמלי, שמבקש מידת הקרבה דומה של כל האוכלוסיות המשרתות. למיטב ידיעתנו יש ביקוש ספונטני לא מבוטל של צעירים חרדים לשירות כזה, בתנאים הדומים לנח"ל החרדי, ועל צה"ל ומשרד הביטחון לפעול בנחרצות להגדלת ההיצע.

חלק מהציבור החרדי עשוי להיות מעוניין בשירות צבאי במסגרת מקבילה למסגרת הקיימת של ישיבות ההסדר, קרי שירות מגיל 18 או 19, במשך ארבע שנים, כך ש-16 חודשים מתוכם (לאחרונה דובר על העלאת התקופה ל-18 חודשים) החיילים משרתים שירות פעיל, בדרך כלל קרבי, ובשאר התקופה הם לומדים בישיבה, בתנאי של"ת. אנו סבורים כי יש לעודד פתיחתן של ישיבות הסדר חרדיות לחרדים המעוניינים בכך ולהבטיח את תנאי שירותם בדרך דומה לזו של שאר החרדים המתגייסים (ראו להלן).

ואולם, אחרי כל אלה ברור שחלק הארי של האוכלוסייה החרדית המתגייסת ילבש מדים רק בגיל 22, ולכן מתעוררת השאלה בדבר אופי השירות הצפוי להם. יש להודות בכנות כי בעתיד הנראה לעין יהיה עלינו להתמודד עם עובדת קיומו של יחס הפוך בין מספר המתגייסים החרדים לבין איכות השירות שיידרש מהם. דרישה לשירות איכותי יותר תוביל לצמצום מספרם של המתגייסים החרדים. מאידך גיסא, שירות קל יותר עשוי להגדיל את מספר המתגייסים. כך למשל, גיוס למסלולים שהחיילים נדרשים בהם ללון בבסיס הצבאי, הרחק מביתם ומשפחתם, יפגע במספר המתגייסים, שרובם יהיו נשואים.

בין הכמות לאיכות אנו סבורים כי יש להעדיף, בנתונים הקיימים, את הכמות. גיוסם של חרדים רבים לצה"ל, אף אם לשירות איכותי פחות, עשוי לחולל שינוי חיובי במערכת היחסים בין המדינה, החרדים וכלל האוכלוסייה. המראה של חרדים רבים לבושי מדים – כדי שני שלישים ממחזור הגיוס החרדי – במרכזי הערים החרדיות, בבתי הכנסת ובבתי המדרש עתיד להביא עמו שינוי חברתי חיובי בד בבד עם שמירה על מאפייניה הרוחניים והאידיאולוגיים של האוכלוסייה החרדית. הוויתור המסוים באיכות השירות של החרדים אסור שיוביל לשירות לא משמעותי. מסיבה זו אנו מתנגדים לשירות של חודשים ספורים בלבד או לשירות במסגרת מילואים בלבד וכל כיוצא באלה. בדיונים שהתנהלו בוועדת פלסנר (בשיתוף הצבא, המשרד לביטחון הפנים וגורמים קשורים אחרים) עלה כי ניתן

לשלב את מרבית המתגייסים החרדים בצבא ובזרועות הביטחון בתפקידים עורפיים חיוניים, כדוגמת פיקוד העורף ומשימות שיטור ואבטחה, בצד תפקידים שאינם קרביים, כדוגמת מקצועות טכנולוגיה, טכנאות ושמירה. אנו סבורים כי גיוס שנתי של מאות לוחמים חרדים קרביים לצד אלפי חיילים עורף חרדים במגוון תפקידי שיטור והצלה, אבטחה ותומכי לחימה עשוי לסייע לשיפור הביטחון האישי של כלל אזרחי המדינה ולהיות שירות משמעותי, יעיל ורציני, שתפקיד החברה החרדית בו יהיה תפקיד מכונן.

4.6. משך השירות

מהו משך הגיוס המיטבי?

גיוס מאוחר משמעו תקופת שירות קצרה יותר. דבר זה מסתבר גם משיקולי יעילות של הצבא (עלות-תועלת) וגם ממצבו המשפחתי של המשרת והצורך שלו להשתלב שוב בחיים אזרחיים מלאים, בין בלימודים ובין בעבודה. גם לתקופת הלימודים בישיבה, לפני הגיוס, יש ערך של שירות, שהרי המדינה היהודית רואה בלימוד תורה ערך זהותי לאומי חשוב. עניין זה הוכר זה כבר כאשר המדינה התירה את השירות במסלול ההסדר של בני הציונות הדתית, שבו תקופת לימודם נחשבת להם כחלק מתקופת השירות.

מוצע כי משך גיוסם של החרדים לצה"ל יעמוד ביחס הפוך לאיכות השירות שלהם. ככל שאיכות השירות גבוהה יותר, אפשר להסתפק בתקופה שירות קצרה יותר (בהתבסס, בין השאר, על השתלבות הלוחמים לאחר השירות במעגל המילואים).

וביתר פירוט: מוצע כי משך הגיוס של המשרתים בשירות קרבי או ביטחוני-עורפי יהיה 18 חודשים – דומה למשך השירות הפעיל של חיילי ישיבות ההסדר. האחרים, המשרתים במסלולים שאינם קרביים או ביטחוניים-עורפיים, ישרתו תקופה ארוכה יותר – 24 חודשים.

4.7. אכיפה

ההסדר המוצע לא משיג שוויון מלא בנטל בגלל דחיית הגיוס לחרדים וקיצור תקופת השירות. בכל זאת הוא ניתן להצדקה משום הנימוקים שהועלו בדבר החשיבות שיש לייחס ללימוד תורה הן בעיצוב הזהות החרדית הן בהשפעה על

הזהות היהודית של המדינה. ואולם תנאי הכרחי לקיום שיווי המשקל המוצע הוא שמירה קפדנית על אכיפת הכללים שייקבעו על מנת להבטיח את השגת היעד של לימוד התורה הן באשר לקהל היעד, בשנים שקודמות לגיוס, הן באשר לשליש המחזור הדוחה את גיוסו גם מעבר לגיל הקובע. דחיית שירות למי שאינו מקיים את חלקו אלא מנצל את שייכותו לקהילה החרדית על מנת להשתמט מנשיאה בנטל מהווה הפליה בין דם לדם ופוגעת בביטחונה הרוחני והגשמי של המדינה. הכללים שיבטיחו את העמידה בהסדר "תורתו אומנותו" יחייבו כל תלמיד ללמוד לפחות 43 שעות שבועיות, כמו שבוע העבודה המקובל במשק,²⁷ במשך כל השנה (למעט חופשות "בין הזמנים"). על התלמיד תוטל חובה להצהיר בכתב על מקום הלימוד (שם המוסד וכתובתו) ועל הפרישה של שעות הלימוד שלו במהלך השבוע. הצהרה זו תשמם בסיס לבדיקה ולפיקוח על מידת עמידתו בכללים. האחריות לאכיפת הכללים מוטלת לא רק על רשויות המדינה, אלא גם – ואף בעיקר – על מנהיגי הציבור החרדי ועל ראשי המוסדות התורניים. כיצד? ראשית, המנהיגות הרוחנית והציבורית של הציבור החרדי חייבת להתמסר ליצירת אווירה של דה-לגיטימציה דתית של מי שמנצל לרעה את ההיתר ללימוד תורה בזמן שאחיו משרתים בצבא. כבר היום נשמעים קולות של רבנים חרדים הקובעים כי חרדים שמשתמטים משירות בצבא ומלימוד תורה הם בגדר "רודה" נגד עולם התורה. שנית, ראשי מוסדות המעניקים דחיית שירות לתלמידיהם יחויבו לחתום, מעת לעת, כפי שייקבע בתקנות, על תצהיר שהתלמיד אכן לומד במוסד על פי הכללים כנדרש. שלישית, על המדינה, באמצעות משרד הביטחון וצה"ל, לאכוף את הכללים על כל אחד מדוחי הגיוס. בלי להיכנס כאן לפרטי ההסדרים האכיפתיים אנו ממליצים על שילוב הביקורת שמבצע משרד החינוך, האחראי כיום לתקצובם של הלומדים, עם ביקורת משרד הביטחון. המדינה, באמצעות זרועותיה השונות, משכילה לטפל במעלימי מס ובמקבלי הטבות מביטוח לאומי שלא כדיון, וכך ראוי לפעול אף בענייננו. ברור כי יישום נמרץ ויעיל של הכללים באמצעות אכיפה קפדנית הוא חלק בסיסי במתווה המוצע. משום כך רשויות המדינה מחויבות להשקיע משאבים כספיים מספיקים באכיפת החוק על משתמטי הגיוס.

27 ראו צו ההרחבה לקיצור שבוע העבודה במשק, ילקוט פרסומים 4895 (התש"ס).

במסגרת זו נדרשת חשיבה על הגודל המינימלי של מוסדות הלימוד המוכרים על ידי המדינה לצורך דחיית שירות. בלי לקבוע מסמרות בדבר אנו סבורים שאפשר כי לשם הידוק האכיפה על המוסדות יש לפעול לכך שגודלו של כל מוסד יהיה גדול יותר מהמינימום הקבוע היום, כך שרק "כולל" מרובה אברכים יהיה מוכר כמוסד שתלמידיו רשאים לקבל דחיית שירות. על ההסדר לכלול סנקציות משמעותיות למבקשים דחיית שירות שאינם לומדים על פי הכללים. על הסנקציות לחול גם ברמה האישית – על המפר – בדרך של שלילת דחיית השירות והטלת קנס כספי מינהלי גבוה; גם על המוסד נותן דחיית השירות – בדרך של שלילת הסמכות להעניק דחיית שירות וקנס כספי גבוה; וגם על ראש המוסד – אם יתברר שהצהרתו הייתה כוזבת. זאת יש לדעת: מתן תצהיר שקר ביודעין הוא עברה פלילית מסוג פשע בהתאם להוראות סעיף 239 לחוק העונשין התשל"ז-1977 וסעיף 46 לחוק שירות ביטחון (נוסח משולב) התשמ"ו-1986, והיא יכולה לגרור העמדה לדין וענישה חמורה גם של דוחה השירות המשתמש לרעה במעמד וגם של ראש המוסד שחתם על תצהיר כוזב. חובת האכיפה איננה מחייבת כל איזון בין ערכים סותרים. הן המדינה הן עולם התורה חייבים לעמוד יחדיו כנגד עבריינים שמתחמקים משירות באצטלא דרבנן.

4.8. שמירה על אופיו של צה"ל

כאשר יושגו יעדי ההסדר, יצטרפו לשורות צה"ל, מדי שנה, אלפי חיילים חרדים. כיצד תשפיע עליו עובדה זו?

מנקודת הראות החרדית הכרחי להבטיח את קיומם של מסלולי שירות ומקומות שירות שבהם יהיה אפשר לשמור, כנדרש, על אורח החיים החרדי. עיקר תשומת הלב הנדרשת היא להקפדה על דיני כשרות על פי הפסיקה החרדית (שלא כמו סטנדרט הכשרות המקובל במטבחי צה"ל) ועל גררי הצניעות וההפרדה בין המינים, כמקובל בקהילה החרדית. כמו כן יש לאפשר תפילה ולימוד תורה בזמן השירות. הדרך הסבירה לממש הבטחה זו היא באמצעות הצבתם של החרדים ביחידות נפרדות ובמקומות שירות נפרדים.

ואולם ייחוד יחידות ובסיסים לחרדים מעורר בעיות עקרוניות לא פשוטות: ראשית, הדבר עלול לגרום להמרת התפקוד של צה"ל מתפקוד הטרוגני, כצבא

העם שבו הכול כלולים בכול, לצבא סקטוריאלי, שיחידותיו נבדלות זו מזו על פי "צבעי" האוכלוסייה המשרתת בהם. שנית, הדבר עלול להביא להדרת נשים שיטתית ממסלולי שירות ומקומות שירות שייחדו לחרדים.

אנו קובעים קטגורית שאין להסכים להדרת אוכלוסייה אחת בשל הצרכים של אוכלוסייה אחרת. במה דמם של אלו אדום מדמם של אלו? האיזון הנדרש חייב להגן על אופיו הטרוגני של הצבא ועל מניעת דחיקתן והדרתן של נשים. לפיכך על צה"ל לפעול בחוכמת המעשה במטרה ליצור יחידות חרדיות הומוגניות שתוצבנה בתוך מעגלים הטרוגניים (של פעילות ושל בסיסים). בדרך זו החייל החרדי יוכל לשמור על אורח החיים היקר לו בתוך היחידה ההומוגנית, אך מאחר שיחידתו תשובץ בתוך מעגל רחב יותר, הטרוגני וכלל-צה"לי, לא תיווצר מסה של "איים" חרדיים גדולים בתוך הצבא ולא יופקע מתחום השגתן של נשים אף לא תפקיד צבאי אחד.

5. יישום ההסדר המוצע

משקבענו את עקרונות ההסדר הרצוי (סעיף 3) ואת מאפייניו העיקריים של ההסדר המוצע (סעיף 4), פתוחה לפנינו הדרך להציג את הסוגיות המרכזיות הנדרשות ליישום.

5.1. תמריצים להשגת היעדים

כאמור לעיל, אנו סבורים כי אין לעשות שימוש בדין הפלילי כדי לכפות את גיוסם של החרדים. החרדים דוחים את גיוסם שלא על מנת להשתמט מאחריות אלא משום העדפה ערכית-זהותית, שנובעת מהשקפת עולם. לכן, גיוס בכפייה עלול להוביל את החרדים אל בתי הסוהר ולא אל בסיסי הצבא. לפיכך יש לשאול כיצד יובטח שיעדי הגיוס השאפתניים שהוצגו לעיל יושגו הלכה למעשה?

שאלה זו חשובה במיוחד לאחר שההסדר הקודם – חוק טל – הוכרז כבטל משום שכשל בהשגת תכליתו המרכזית: גיוס חרדים לשירות בשיעור מתקבל על הדעת. לפיכך – ושלא כמו חוק טל, שלא קבע מנגנונים חוקיים שיתמרצו את הגיוס – יש בהסדר המוצע כאן סדרת תמריצים חיוביים (מתן הטבות על עמידה ביעדים) ושלייליים (הטלת סנקציות לא פליליות בגין אי-עמידה ביעדים)

שיושגו על הגורמים הרלוונטיים ברמה האישית, המוסדית והקהילתית. מערך התמריצים נועד להשיג את היעדים באמצעות התערבות מזערית הן בצד הנותן (המתגמל) הן בצד הנוטל (המעניש).

5.1.1. תמריצים מוסדיים וקהילתיים

מוצע לקבוע קשר בין תקציבי ה"כוללים" ובין העמידה או האי-עמידה ביעדי הגיוס. ההשפעה על תקציבי המוסדות (גובה הנקודה המוענקת לכל תלמיד ב"כולל" על ידי משרד החינוך) תהיה גם ברמה הפרטנית של כל מוסד ומוסד וגם ברמה הקהילתית (של כלל ה"כוללים" שבהם לומדים דוחי הגיוס). על פי שיטת התקצוב הנוהגת היום, כל אברך "כולל" מקבל מלגה בגובה נקודה אחת. הסכום הכספי של הנקודה נגזר מסך התקציב הכולל ללומדי התורה – סכום קבוע בספר התקציב של מדינת ישראל – המתחלק במספר הלומדים. מוצע להותיר שיטה זו על כנה תוך אימוץ מתווה יורד בהתאם ליעדים המוצעים. לצד זה ייקבעו תמריצים שיפחיתו מערכה של הנקודה או יוסיפו לה, בהתאם לעמידה ביעדי הגיוס כמפורט להלן.

לצורך בדיקת העמידה ביעד הגיוס השנתי תיבדק מדי שנה העמידה ביעדי הגיוס של השנתון המגיע באותה עת לגיל 22. הבדיקה תיעשה ברמה הקהילתית (האם סך כל השנתון עמד ביעד הגיוס) וברמה המוסדית (האם "כולל" שלומדים בו צעירים מהשנתון הרלוונטי עמד ביעד המוסדי ביחס לבני השנתון). לשם הבהרה נדגים את דרך הפעולה של התמריצים המוצעים על מקרה קונקרטי: בהתאם ליעדים המפורטים בסעיף 4.2 לעיל בשנת 2014 אמורים להתגייס 3,000 חרדים בשנתון של בני 22, שהם 43% מהשנתון כולו. ולכן:

בהיבט הקהילתי: אם יגויסו 3,000 חרדים בני השנתון למסלולי הגיוס למיניהם, יוכרו שהקהילה כולה עמדה ביעד הגיוס השנתי. אבל אם יתברר שבאותה שנה התגייסו פחות אנשים ממספר זה, יוכרו כי הקהילה לא עמדה ביעד הגיוס השנתי. בעקבות האי-עמידה ביעד הקהילתי תפחת נקודת המלגה לאברכים בני אותו השנתון (גיל 22) ב-25% החל באותה שנה ובמהלך שש השנים הבאות, עד להגיעם לגיל הפטור (28). במקרה של אי-עמידה נוספת ביעד בשנה שלאחר מכן, תופחת הנקודה ב-25% מערכה המופחת בשנה שקדמה לה, וכך הלאה.

בהיבט המוסדי: הבחינה תיעשה ביחס למספר בני השנתון (גיל 22) באותו המוסד. לבחינה יכולה להיות אחת משלוש תוצאות: עמידה ביעד; אי-עמידה ביעד; אין

בני שנתון במוסד. במקרה שהמוסד עמד ביעד, הוא יקבל תמריץ חיובי: הנקודה לאברכי ה"כולל" תגדל ב-25% מן הסכום ההתחלתי למשך שנה אחת, עד לפי חמישה ממספר המתגייסים באותה השנה מאותו מוסד. במילים אחרות: במקרה של עמידה ביעד הגיוס, יקבל המוסד על כל אברך המתגייס מתוכו תוספת של נקודה ורבע (0.25 נקודה * 5), ששווייה בשנת 2012 הוא 1,035 ש"ח לחודש, למשך שנה. במקרה של אי-עמידה ביעד – הנקודה עבור כלל אברכי ה"כולל" תקטן ב-25% למשך שנה אחת, ובמקרה של אי-עמידה נוספת ביעד בשנה שלאחר מכן תופחת הנקודה ב-25% מערכה המופחת בשנה שקדמה לה, אלא אם יתברר שהקהילה כולה עמדה ביעד. או אז תושאר הנקודה באותו מוסד ללא שינוי. במקרה שאין בני שנתון במוסד, לא תתבצע בדיקה במוסד זה וממילא הנקודה המוסדית תיוותר כפי שהייתה.

הבדיקה הכפולה עשויה להניב, אם כן, ארבע תוצאות:

(1) הקהילה עמדה ביעד והמוסד עמד ביעד. המוסד יקבל 25% תוספת לנקודה לשנה הבאה עבור מספר אברכים שהוא פי חמישה ממספר המתגייסים באותו מוסד באותה שנה (1,035 ש"ח לחודש למתגייס).

(2) הקהילה עמדה ביעד והמוסד לא עמד ביעד. נקודת המלגה במוסד תיוותר ללא שינוי בשנה הבאה.

(3) הקהילה לא עמדה ביעד והמוסד עמד ביעד. הנקודה עבור כל בני השנתון בכלל המוסדות תקוצץ ב-25% למשך שש שנים, למעט המוסדות שעמדו ביעד. מוסדות אלו יקבלו את התוספת כאמור בתוצאה 1.

(4) הקהילה לא עמדה ביעד והמוסד לא עמד ביעד. הנקודה עבור כל בני השנתון תקוצץ ב-25% למשך שש שנים. המוסד שלא עמד ביעד יספוג קיצוץ נוסף של 25% (מהסכום שניתן למוסד בשנה שעברה) לכלל התלמידים למשך שנה אחת.

המשמעות הכלכלית של תמריצים אלו גדולה ביותר, כפי שעולה מהדוגמה לעיל (שנת 2014, שבה אמורים להתגייס לפחות 3,000 חרדים עם הגיעם לגיל 22). וכך, אם הקהילה לא תעמוד ביעד הגיוס, היא תספוג קיצוץ חודשי גדול מאוד בתקציב ה"כוללים" שלה: כל תלמיד בן השנתון הנבדק יפסיד מדי חודש 207 ש"ח ($828 = 0.25 * 207$). כדי לחשב את הקיצוץ ברמה הקהילתית יש להכפיל מספר זה במספר האברכים בני השנתון שנתרו ב"כוללים". בהתאם לטבלה

המוצעת לעיל, גודל המחזור הרלוונטי בשנת 2014 יהיה 6,944 איש. בהנחה שיתגייסו 2,000 גברים חרדים, יש להפחית סך של 207 ש"ח לחודש עבור כלל בני השנתון שנותרו ב"כוללים". סך כל הקיצוץ החודשי יעמוד על 1,023,408 ש"ח לשנתון כולו (207 ש"ח * 4,944 איש), ובחישוב שנתי – 12,280,896 ש"ח. התוצאה של הכפלת סכום הקיצוץ החודשי עד לגיל הפטור (28), כלומר משך שש שנים, תהיה מצב עניינים שבו המחזור שלא עמד ביעד הגיוס השנתי יאבד (כלומר, לא יקבל מהמדינה) 73,685,376 ש"ח.

אם גם בשנה שלאחר מכן הקהילה לא תעמוד ביעד, סך הקיצוץ שיושת על בני המחזור החדש (שמגיעים באותה השנה לגיל 22) יעלה בשיעור נוסף – 25% מהמלגה המקוצצת לכל תלמיד במחזור, שהם 155 ש"ח לחודש. כלומר, המלגה שיקבלו בני אותו מחזור תקטן ב-362 ש"ח לחודש (במקום קיצוץ של 207 ש"ח לבני השנתון הקודם), שהם 4,344 ש"ח לשנה לאברך. הכפלה של סכום זה במספר האברכים שלא התגייסו (לפי היעד שנקבע לשנה שלאחר מכן, שנת 2015) ובשש שנים תביא לאובדן שיעלה על 100 מיליון ש"ח לעולם הישיבות. כדאי גם לעיין בתוצאה של מערך התמריצים למוסד שלא עמד ביעד (כאשר גם הקהילה כולה לא עמדה ביעד). למשל, מוסד שבו לומדים 40 אברכים שמתוכו 10 הם בני השנתון הנבדק. ביעד גיוס של 43% היו אמורים להתגייס ארבעה, אך איש מהם לא התגייס. כיוון שהמוסד לא עמד ביעד הגיוס, יקבלו בשנה שלאחר מכן כל אברכי ה"כולל" פחות 207 ש"ח לחודש, כלומר הפחתה של 2,484 ש"ח בחישוב שנתי לאברך. עבור כלל אברכי ה"כולל" תהיה ההפחתה השנתית 99,360 ש"ח. כמוסבר לעיל, הפחתה זו תיעשה רק במקרה שגם המוסד וגם הקהילה כולה לא עמדו ביעד הגיוס.

בהנחה שגם בשנה שלאחר מכן הקהילה כולה וגם ה"כולל" לא עמדו ביעד, יקוצצו מהמלגה המקוצצת המתקבלת במוסד זה (621 ש"ח לאברך) 25% נוספים, וכך המלגה תעמוד על 465 ש"ח (621 * 0.25). וכן הלאה בשנים הבאות. כאשר גם המוסד וגם הקהילה יעמדו ביעד הגיוס, התוצאה תתהפך: בגין כל אברך שהתגייס יקבל המוסד תוספת של 1.25 נקודה (1,035 ש"ח לחודש) למשך שנה אחת.

לסיום, מוסד שאין בו אברכים בשנתון הרלוונטי לא יושפע מהבדיקה המוסדית באותה שנה. ואולם אם באותו מוסד לומד תלמיד של שנתון קודם שבשעתו לא עמד ביעד, נקודת הזכאות של אותו אברך תהיה נמוכה ב-25% עד לגיל הפטור.

הקהילה לא עמדה ביעד	הקהילה עמדה ביעד	
<p>לקהילה: קיצוץ של 0.25 נקודה לכל בני השנתון הנבדק עד הגיעם לגיל הפטור (28). במקרה של אי-עמידה רצופה, שנה אחר שנה, יקוצצו 25% נוספים מסכום המלגה בשנה החולפת, וכן הלאה מדי שנה.</p> <p>למוסד: תוספת של 1.25 נקודה (1,035 ש"ח לחודש) למשך שנה אחת בלבד בגין כל אברך שהתגייס.</p>	<p>לקהילה: אין שינוי בתקצוב. למוסד: תוספת של 1.25 נקודה (1,035 ש"ח לחודש) למשך שנה אחת בלבד בגין כל אברך שהתגייס.</p>	<p>המוסד עמד ביעד</p>
הקהילה לא עמדה ביעד	הקהילה עמדה ביעד	
<p>לקהילה: קיצוץ של 0.25 נקודה לכל בני השנתון הנבדק עד הגיעם לגיל הפטור (28). במקרה של אי-עמידה רצופה, שנה אחר שנה, יקוצצו 25% נוספים מסכום המלגה בשנה החולפת, וכן הלאה מדי שנה.</p> <p>למוסד: קיצוץ 0.25 נקודה לכלל אברכי ה"כולל" למשך שנה אחת. במקרה של אי-עמידה רצופה, שנה אחר שנה, יקוצצו 25% נוספים מסכום המלגה בשנה החולפת, וכן הלאה מדי שנה.</p>	<p>לקהילה: אין שינוי בתקציב. למוסד: אין שינוי בתקציב.</p>	<p>המוסד לא עמד ביעד</p>
<p>אין שינוי בתקציב המוסדי.</p>		<p>המוסד ללא בני השנתון</p>

5.1.2. תמריצים מוסדיים

על פי הנהלים של משרדי הממשלה הנוהגים היום (משרד החינוך ומשרד הביטחון), יש מצבת מינימלית של תלמידים שקובעת אם המוסד יהיה מוסד מוכר לצורך הענקת דחיית שירות או קבלת תקציב. מוצע לקבוע שעזיבת תלמיד את ה"כולל" בגין גיוסו לא תיגרע ממצבת התלמידים למשך 12 החודשים לאחר הגיוס. קביעה זו תאפשר למוסד לפעול להבאת תלמידים נוספים בלי שיאבד את מעמדו בשל פרישת התלמיד המתגייס.

5.1.3. תמריצים אישיים

כזכור, שיטת הגיוס שאנו מציעים איננה אישית אלא קהילתית. היינו, השיטה אינה מזהה שמית את חיבי הגיוס בכל מחזור. בהיעדר זיהוי אישי לא ניתן להטיל סנקציות אישיות שליליות על אדם יחיד בגין האי-עמידה של הקהילה כולה ביעדי הגיוס.

מנגד, ניתן לתת תמריץ חיובי לאותם צעירים חרדים שבחרו להתגייס לצה"ל עד למועד הקובע. התמריץ האישי עשוי להיות משני סוגים: הטבת שכר במהלך השירות והענקת כלים תעסוקתיים.

באשר להטבת השכר: מוצע לקבוע שחרדי המתגייס עד לגיל הקובע יהיה זכאי לקבל את התגמול שהיה מקבל מהמדינה אילו היה נשאר ב"כולל". ואולם אילו היה בוחר להישאר ב"כולל", היה מקבל תגמול זה לאורך ימים ושנים. ההטבה המוצעת כאן תינתן למתגייס רק למשך שנה אחת.

המשמעות הכלכלית של הטבה זו היא שהמתגייס החרדי "יגרור" אתו בשנה הראשונה לשירותו את נקודת הזיכוי שהיה זכאי לקבל עד אותה עת בגין לימודיו ב"כולל". בשנת 2012 ערכה של נקודה זו היה 828 ש"ח לחודש. כלומר, נוסף על התשלומים שלהם זכאי המשרת בגין שירותו ככל חייל אחר, הוא יקבל מיד עם גיוסו תמריץ כלכלי חד-פעמי שערכו הכולל (נכון לרגע זה) הוא 9,936 ש"ח. יש לזכור כי מתגייס שהוא בעל משפחה זכאי לקבל תשלומי משפחה הנגזרים מהרכב המשפחה (מספר הילדים) ומהמצב התעסוקתי והחברתי-כלכלי שלו. רכיב זה בשכר, שניתן לכל חייל בעל משפחה, נע בין

2,011 ש"ח לחודש לסכום מרבי של 4,022 ש"ח לחודש.²⁸

ההסדר המוצע מבקש להביא לכך שהגיוס לא יהיה במועד מאוחר מגיל 22. לשון אחר, אנו רוצים למנוע תופעה של גיוס בגיל מתקדם יותר, למשל 25. כדי לעודד את ההכרעה כבר בגיל הקובע מוצע לבטל את התמריצים למתגייסים בגיל מאוחר יותר. בכלל זה מוצע למנוע את ה"גרירה" של נקודת הזיכוי למתגייס ולהעמיד את תשלומי המשפחה על הסכום שהמשרת היה זכאי לו על פי מצבו המשפחתי בגיל 22 באופן שגיוסו המאוחר לא ייטיב את מצבו. כאמור, צמצום זה בהטבות האישיות למתגייסים נועד "לדחוף" את כל האוכלוסייה לקבל את החלטת הגיוס כבר בגיל הקובע.

באשר להענקת כלים תעסוקתיים למתגייסים: מוצע שצה"ל ימשיך לקדם את מסלולי השירות המקצועיים, המעניקים למשרתים בהם מקצוע עתידי, בצד תמריצים תעסוקתיים נוספים שיינתנו למשרתים במסלולים האחרים, כאמור בסעיף 5.3 להלן.

5.2. מסגרות השירות

5.2.1. מסלולים צבאיים

על פי הצעתנו, בעוד שנים אחדות יגויסו לצה"ל (ולא לשירות האזרחי) שני שלישים מהגברים החרדים בשנתון נתון, לתקופת שירות משמעותי. מספר החיילים החרדים עתיד לעלות בחדות, ולכן נדרשת היערכות זריזה ומקיפה של צה"ל לקליטתם בדרך שתאפשר את השגת היעדים. לא מיותר לחזור ולומר שכישלוננו המעשי של חוק טל היה קשור בחוסר מעשה של הרשות המבצעת, שלא הכינה בעוד מועד מסגרות מתאימות לקליטת חרדים במערכות הרלוונטיות, ובמשך חמש שנים יקרות, מעת חקיקתו, הוא היה משול כמעט ל"אות מתה". אסור לחזור על משגה זה. אם התוצאה המסתברת של ההסדר המוצע היא ביקוש חרדי מוגבר לשירות צבאי במגוון מסלולים ייחודיים, המדינה היא האחראית מבחינה לאומית להציע למתגייסים מסגרות שירות מתאימות.

28 ראו "זכויות הת"ש לחייל הנשוי", אתר שילוב החרדים בצה"ל: www.aka.idf.il/MAIN/Haredim/General.aspx?catId=59969 (אוחזר לאחרונה ב-14.1.2013).

עד לכיטולו של חוק טל עמדו לפני החרדי בן הישיבה המתגייס לצה"ל כמה מסלולים ייחודיים (סעיף 2.4 לעיל). מוצע שמלבד עיבוי רחב היקף של מסלולים אלו בהתאם לדרישה – בין היתר באמצעות פתיחת גדודי לוחמים חרדים נוספים – יפתח צה"ל עוד שני מסלולים: מסלול ישיבות הסדר חרדיות ומסלול שירות לחרדים, מטעם צה"ל, בכוחות הביטחון לסוגיהם.

ישיבות הסדר חרדיות. יש לאפשר לבחורי ישיבות חרדים המבקשים לשרת בצבא לבחור במסלול שירות מקביל לישיבות הסדר הקיימות של הצינונות הדתית. ההערכה היא שבתוך שנים אחדות יהיה למסלול זה כוח משיכה לבחור החרדי הצעיר, בן ה-18, אשר גמלה בלבו ההחלטה שלא להימנות עם קבוצת דוחי הגיוס עד גיל 28 אך הוא מעוניין לשמר את זהותו החרדית, להמשיך ללמוד תורה עוד כמה שנים, לשרת שירות צבאי משמעותי קרבי וגם לצאת לחיים האזרחיים בגיל מוקדם יחסית (בגיל 22, שנתיים לפני חבריו שיתגייסו בגיל 22). ישיבת הסדר חרדית תאפשר לו את כל זה. היתרונות מובנים: צה"ל יינהג מחייל חרדי קרבי (שבעתיד ישרת במילואים ביחידה קרבית); החייל החרדי יוכל ללמוד תורה בישיבה כשנתיים וחצי גם לאחר גיל 18; וזהותו החרדית תישמר בצבא ואף תטופח ותשוכלל במסגרת הלימודים החרדית. מן הבחינה הסמלית ברור שיש ערך רב לקיומן של ישיבות חרדיות, שבראשן עומדים ראשי ישיבות חרדיות, שמקיימות יחסי עבודה ושותפות עם צה"ל. יתר על כן, ההתגייסות ליחידות לוחמות מיטיבה, כמובן, עם היעד החשוב של קידום השוויון בין האוכלוסיות המרכיבות את הפסיפס האנושי של מדינת ישראל.

כוחות הביטחון. כבר היום צה"ל מפנה אלפי חיילים וחיילות בשירות סדיר לגופים שונים של כוחות הביטחון, ובהם המשרד לביטחון הפנים, משטרת ישראל, מגן דוד אדום, שירות בתי הסוהר, שירות הביטחון הכללי וכיבוי אש. מדובר בחיילים רגילים שממלאים תפקידים מגוונים מחוץ למסגרת הרשמית של צה"ל אך מטעמו בתקופת שירותם הקבועה בחוק. היות שרבים מהמתגייסים החרדים יהיו בני 22 ונשואים, ולכן זקוקים לתנאי שירות מיוחדים (להלן), מוצע להפנות רבים מהם למסגרות הללו. שירות צבאי במסגרת כוחות הביטחון עתיד להשיא את התועלת שניתן להפיק מגיוסם. ריכוז של קבוצות חיילים חרדים ושיבוץם ביחידות הרבות והמגוונות של כוחות הביטחון מחוץ לבסיסי צה"ל ישיג גם את המטרה של יצירת יחידות הומוגניות בתוך מרחב תפקודי וגאוגרפי

הטרונגי (ראו סעיף 4.8 לעיל). על כוחות הביטחון, ובראשם משטרת ישראל, להיערך לקליטתם והכשרתם של המתגייסים החרדים, אגב שימת לב לצורכיהם הנובעים מזהותם הייחודית. אף שלהיערכות זו יכול להיות מחיר בטווח הקצר, הוא יחזיר את עצמו ככל כפליים בטווח הבינוני והארוך, עם הצבתם של אלפי חרדים בשירות חובה במסלולים אלו.

הצד השווה לכל ההצעות שאנו מעלים כאן הוא שהן אינן מתיימרות ליצור מסגרות שירות חדשות לחרדים, יש מאין. תחת זאת אנו מציעים לשכלל ולהרחיב מסגרות קיימות. זהו יתרון – גם מנקודת הראות הפונקציונלית וגם מנקודת הראות של קידום השוויון בנשיאה בנטל.

5.2.2. תנאי שירות

בשנים האחרונות צבר צה"ל ניסיון רב ביצירת תנאי שירות לחרדים. הוא מוכיח בשטח את יכולתו לטפל גם ביעילות וגם ברגישות בצורכיהם הייחודיים, הנובעים מאדיקותם הדתית ומאורחות החיים המיוחדים שלהם. כך מצליח צה"ל לטפל טיפול משביע רצון בעניינים הנוגעים לכשרות המזון והמטבחים; לשמירת השבת; לצניעות; להקצאת זמן ללימוד תורה ולתפילה; ועוד. ואולם טיפול מיוחד כזה כרוך בהשקעה כלכלית ולוגיסטית ניכרת, אך הכרחית, שהרי החרדים זכאים להגנה על חופש הדת שלהם (על פי פרשנותם לדת) בתוך המסגרת הצבאית, שהיא מסגרת כופה. הם גם זכאים לכל מה שמנינו כאן כדי שתקום ההבטחה שניתנת להם בדבר השמירה על זהותם במסגרת הצבאית, בבחינת "נכנס חרדי – יוצא חרדי".

ואף על פי כן יש לתחום גבולות ברורים במערכת היחסים העתידית בין כלל צה"ל לבין המתגייסים החרדים. כפי שהסברנו לעיל (בסעיף 4.8), אין להיעתר אוטומטית לכל הדרישות של החרדים. חובה להעדיף פתרונות שעולים בקנה אחד עם הצרכים והזכויות של האחרים, בעיקר נשים.

5.2.3. טיפוח שכבת קצונה חרדית

השתלבות ממשית של הציבור החרדי בצה"ל מחייבת גם עידוד של צעירים חרדים להצטרף לשורות הפיקוד הצה"לי. כמו כל קבוצה גם הצעירים החרדים זקוקים לדגמי חיקוי של קצינים מתוך הקהילה, בבחינת אליטה משרתת. קצינים

חרדים ייצרו גאוות יחידה בקרב המתגייסים החרדים ותחושת הזדהות גבוהה יותר עם צה"ל ומשימותיו. עם זאת ברור שאין דרך מעשית להבטיח את כל תנאי השירות הייחודיים של החרדים למי מהם שיבחר להשתלב בקורס קצינים ויטפס במעלה הדרגות. בעתיד תידרש מחשבה יצירתית שתטפל בקושי זה.

5.3. יציאה לעבודה

ממשלת ישראל קבעה יעד של שילוב 63% מהגברים החרדים בגילים 25-64 בשוק העבודה (החלטה מס' 1994 מיום 15.7.2010). יעד ממשלתי זה יכול להיות מושג אם יאומץ יעד הגיוס המוצע כאן, שהרי הרף המוצע בשני המקרים דומה והבחירה של צעיר חרדי בגיוס בגיל 22 טוביל אותו, כמעט תמיד, להצטרפות לשוק העבודה (עם או בלי פסק זמן ללימודים מקצועיים).

מוצע שהממשלה תפעל לשלב את שני היעדים האלה ותשקול בחיוב את האפשרות להעניק לחלק מהחרדים הכשרות וכלים מקצועיים בעת השירות הצבאי שיקלו את השתלבותם בשוק העבודה. כבר היום הצעתנו מתבצעת הלכה למעשה במסלולי השירות הטכנולוגיים והמקצועיים שבהם משרתים החרדים (מסלולי שח"ר). ראוי להרחיב את המגמה הזאת בכיוונים כגון השלמת תעודת בגרות, סדנאות לבחירת מקצוע וירידי תעסוקה ייחודיים. מוצע שצה"ל, בשיתוף עם משרדי הממשלה הרלוונטיים, יפעל להכנת תכנית רב-שנתית לשילוב חרדים בוגרי השירות הצבאי בתעסוקה באופן שיסייע למימוש החלטת הממשלה בדבר עידוד התעסוקה.

5.4. עלות לעומת תועלת ותקצוב ההסדר

מהי המשמעות הכלכלית הכוללת של ההסדר המוצע? אף שהחישוב הכלכלי איננו הנושא המרכזי בסוגיית קידום השוויון בנטל, ראוי בכל זאת להציב, זה לעומת זה, את העלויות הכלכליות של ההסדר לעומת תועלותיו.

עיקר העלויות של ההסדר הן בתשלומי המשפחה שיוענקו למתגייסים, בהיותם בעלי משפחה. משכורתו של חייל סדיר רגיל נעה בין 352 ש"ח לכ-850

ש"ח לחודש (בהתאם לוותק, לתפקיד ולמין המשרת). השכר המשולם לחייל סדיר נשוי עשוי לכלול תשלומי משפחה שנעים בין 2,011 ש"ח לחודש ל-4,022 ש"ח (לכל היותר).²⁹ לכך מצטרפות הטבות כמו החזר שכר דירה ומענקים ייחודיים. חישוב חציוני מראה פער של כ-2,400 ש"ח לחודש לחייל. זהו פער גדול מאוד, והכפלתו באלפי המתגייסים מדי שנה יוצרת עלות חדשה שעלולה להיות כמשקולת על תקציב הצבא. יתר על כן, גיוס החרדים יחייב את הצבא ואת כוחות הביטחון האחרים להשקיע ביצירת התנאים המתאימים להם – מטבחים בעלי כשרות מיוחדת, מגורים נפרדים וכל כיוצא באלה. ואחרון: הצענו בסעיף 5.1 לעיל תמריצים כלכליים להשגת היעדים, ובכללם, "גרירת" הנקודה של כל מתגייס חרדי, בגיל 22, במשך שנה לאחר גיוסו (10,000 ש"ח למתגייס בקירוב) ותוספת של רבע נקודה, למשך שנה, עבור תלמידי כולל שעמד ביעד הגיוס השנתי.

אף שמדובר בעלויות ניכרות, חישוב ארוך טווח מגלה כי הן מתגמדות לעומת התועלות הכלכליות שינבעו מההסדר המוצע: ראשית, תועלת צבאית וביטחונית: הצבא יקבל לשורותיו אלפי חיילים נוספים, מדי שנה, שלתרומתם לביטחון המדינה (חוץ ופנים) יש שווי כלכלי עצום. ככל שהרחבת שורות זו תאפשר בעתיד את קיצור תקופת השירות הסדיר לכלל הצבא, כן תוקדם ההצטרפות של כלל הישראלים לשוק העבודה, על כל השלכות-המקרו הנובעות מהקדמה כזאת. גיוס החרדים יאפשר גם את המשך שירותם בעתיד, בשירות מילואים, ועשוי להקטין בכך את הנטל היחסי על שאר חיילי המילואים.

שנית, תועלת כלכלית ישירה: היום מקבלים אלפי החרדים שאינם מתגייסים את נקודת הזיכוי החודשית עד לגיל 67, קרי 45 שנים נוספות לאחר גיל 22. ההסדר המוצע, כאשר יבשיל, יכול לחסוך שני שלישים מכלל ההוצאה הממשלתית הגדולה הזאת. בשנת 2012 קיבלו מלגה 64,001 אברכים שהיו בני 23 ומעלה. הפחתת שני שלישים (42,624 איש) מסך כל מקבלי המלגה תחסוך לקופת המדינה סכום ניכר ביותר של מאות מיליוני ש"ח מדי שנה (המכפלה של המלגה במספר המתגייסים, בעת הבשלת התהליך, עשויה להגיע לסכום חיסכון של כ-425 מיליון ש"ח בשנה, אך החיסכון בפועל צפוי להיות קטן יותר ואין

29 ראו לעיל הערה 28.

אפשרות לאמור אותו).³⁰ זאת ועוד: אם מוסד כלשהו או הקהילה כולה לא עמדה ביעדי הגיוס השנתיים, ייכנסו לפעולה הסנקציות הכלכליות, שיכולות להגיע עד עשרות מיליוני ש"ח בשנה (שייחסכו מתקציב המדינה). כמוכך, הכוונה היא שהיעד יושג וסכומים אלו לא "ייחסכו", אך בחישוב של עלות-תועלת של ההסדר יש לכלול את התוחלת הנוכחית של האפשרות הזאת.

שלישית, תועלת כלכלית עקיפה: שיעור ההשתתפות של הגברים החרדים בשוק העבודה עומד היום על כ-40% מכלל הגברים החרדים. אם ההסדר המוצע אכן ישיג את יעדי הממשלה בתחום ההשתתפות בעבודה, שיעור זה יעלה ל-63%. זהו שינוי חד שקשה להגזים בחשיבותו לכלכלה הלאומית. ולא זו אף זו: התרומה הישירה עקב גידול כוח העבודה הישראלי לאורך ימים ושנים היא שחלק ניכר מתשלומי הרווחה המשולמים היום למשפחות חרדיות יבוטלו, וגם הנוהג הפסול של "עבודה שחורה" – ללא תשלום מסים, כנדרש – בוודאי יצטמצם.

על רקע כל זה דומה שתקציב המדינה צריך לייחד סעיף לצבא ולכוחות הביטחון כדי לאפשר את מימון ההסדר המוצע. חשוב שלא יחזור המשגה שאירע באמצע שנת 2011, כאשר צה"ל עצר את גיוס החרדים לתכניות שח"ר בשל קשיים תקציביים. יש להפנים את התפיסה שההוצאה הנוכחית היא ההשקעה המשתלמת בטווח הבינוני והארוך.

לסיום, ומעבר למאזן הכלכלי של רווח והפסד, צריך לזכור כי הרקע לכל ההסדר הוא הרצון להוציא לפועל משימה לאומית של קידום השוויון בנטל. לפיכך רלוונטית לענייננו הקביעה של בית המשפט העליון, בהקשר אחר, ש"הבטחת שוויון עולה כסף. לרוב הדרישה לתשלום ה'מחיר' באה כלפי השלטון [...] זהו מחיר שכדאי וצריך לשלמו כדי להבטיח את היותנו חברה שומרת זכויות אדם ומכבדת שוויון".³¹

30 מקרב שני השלישים הנדרשים להתגייס סביר שחלקם יעזבו בשלב כלשהו את ה"כולל" וישתלבו בשוק העבודה. מכך נובע הקושי בהערכת החיסכון. כמו כן ייתכן שלאחר השירות הצבאי ישתלבו שוב חלק מן המשרתים ב"כולל" ויזכו במלגה. ואולם ברור כי הצלחת המתווה וגיוס של מרבית האברכים בגיל המוצע – 22 – תביא לחיסכון של ממש בתשלומי המלגות לאברכים בסכום כולל של מאות מיליוני ש"ח.

31 דברי הנשיא ברק בדנג"ץ 4191/97 רקנט ואח' נ' בית-הדין הארצי לעבודה, פ"ד נר(5) 355, 330 (2000).

5.5. יועץ רמטכ"ל לענייני חרדים

מוצע שראש המטה הכללי בצה"ל ימנה יועץ מיוחד לענייני חרדים שיהיה ממונה על הקשר עם מנהיגי הקהילה החרדית וקשוב לצורכי המשרתים. היועץ ישמש גם הגורם המקשר בין אוכלוסיית המשרתים החרדים להנהגת צה"ל.

5.6. מהלך קבלת ההחלטות של צעיר חרדי על ציר הזמן

גיל 18. על פי ההסדר המוצע, בחור ישיבה שיקבל צו פוקד לאחר הכניסה לתוקף של החוק יהיה רשאי להצהיר על דחיית שירות במסגרת הסדר "תורתו אומנותו". עם הגיעו לגיל גיוס רגיל יהיה עליו לבחור בין דחיית השירות עד לגיל 22 לבין גיוס לצבא (במסגרות שירות ייחודיות המותאמות לזהותו החרדית).

גיל 22. צעיר חרדי בן 18 שבחר לדחות את הגיוס יעמוד בגיל 22 לפני הכרעה. אם יבחר להתגייס לצבא (במסגרות השירות הייחודיות), ייחנה מתמריץ כלכלי חיובי ומשך השירות שלו יארך בין 16 חודשים ל-24, בהתאם למסלול שבחר. לאחר מכן יוכל להמשיך בחייו האזרחיים והתורניים ללא כל מגבלה.

גיל 22-28. צעיר שבחר שלא להתגייס ימשיך בלימוד תורה ושירותו הצבאי יידחה עד לגיל 28. המדינה תאכוף על צעיר זה את העמידה בהתחייבות שקיבל עליו ולא תתיר לו לעבוד בתקופה זו. צעיר שלא התגייס בגיל 22 אך שינה את דעתו והתגייס בגיל מבוגר יותר, עד לגיל הפטור, יוכל להתגייס לאחת ממסגרות השירות אך לא יהיה זכאי לכלל התמריצים שמקבלים בני 22. גיוסו לצבא אף לא ייחשב לצורך מכסת העמידה ביעדי הגיוס של המוסד ושל הקהילה.

גיל 28. גיל הפטור מהשירות הצבאי.

6. ההיבט המשפטי

פסיקת בית המשפט העליון בעניין רסלר קבעה כי חוק טל הוא בלתי חוקתי ולכן בטל. האם ההסדר שאנו מציעים כאן נגוע גם הוא בפגם דומה או שמה הוא מציע מתווה לחוק שעתידי לעמוד בביקורת שיפוטית? כדי לענות על שאלה

חשובה זו יש לחזור ולעיין בהנמקות המשפטיות שהשמיעו שופטי הרוב שקבעו את בטלות החוק.

בדיון קודם בחוק טל, בעניין התנועה למען איכות השלטון, נקבע כי החוק נועד להשיג ארבע תכליות: (א) לעגן בחוק הסדר של דחיית שירות לתלמידי ישיבות מתוך "הכרה בייחודיותה של החברה החרדית ובתרבותה, והכרה בערך הלימודים התורניים";³² (ב) להביא להגברת השוויון בנשיאה בנטל השירות הצבאי; (ג) לקדם שילוב של הציבור החרדי בשוק העבודה; (ד) לחתור לפתרון, על בסיס הסכמה רחבה, לסוגיית שירותם של תלמידי ישיבות. נקבע גם כי תכליות אלו הולמות את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית³³ וכי השגתן מצדיקה פגיעה חוקתית בעקרון השוויון. הכרעות אלו צוטטו בהסכמה על ידי שופטי הרוב בפסק דין רסלר, ובראשם הנשיאה ביניש.

ואולם על פי דעת שופטי הרוב, בדיקת פעולתו המעשית של חוק טל, לאחר עשר שנות תחולה, מגלה כי הוא כשל בהשגת תכליותיו. דרך ביצועו בפועל הוכיחה שאין הוא מידתי. למידתיות יש מבחני משנה אחדים, אחד מהם הוא "מבחן הקשר הרציונלי". על פי מבחן זה נדרשת רמת הסתברות – במקרה הזה, רמת הסתברות גבוהה: "ממשית ומשמעותית" – שמטרותיו של החוק תוגשמה על ידי האמצעים שבחר המחוקק. על פי דעת שופטי הרוב, חוק טל כשל במבחן זה שכן האמצעים שננקטו לביצועו לא הצליחו להביא למימוש התכליות האמורות. כך, למשל, נקבע שבני הישיבות לא מימשו את האפשרויות שהחוק פתח לפניהם, שהממשלה לא פעלה כמתחייב כדי לממש את החוק בשל אילוצים תקציביים ושאיכות השירות שהוצע מכוח חוק טל הייתה נמוכה. בהקשר האחרון צוין שנפתח מסלול גיוס צבאי מקוצר של שלושה חודשים בלבד (לגילאי 27-26), שנוהלי גיוס חדשים (מאז מרץ 2011) שינו החלטה קודמת של הממשלה בדרך שגרמה לכך שיישומו של החוק נטה להעדפת השירות האזרחי על פני השירות הצבאי, ועוד. עובדות אלו ואחרות הביאו כמה מהשופטים לסבור כי חוק טל לא עמד גם במבחני המשנה האחרים של המידתיות ("מבחן האמצעי שפגיעתו פחותה" ו"מבחן המידתיות במובנה הצר", המחייב את קיומו של יחס

32 עניין התנועה לאיכות השלטון (לעיל הערה 2), פס' 55 לפסק דינו של הנשיא ברק.

33 שם, עמ' 700 לפסק הדין.

סביר בין הפגיעה בזכות החוקתית לבין היתרון הצומח מן הפגיעה). השופטים אף הצביעו על הגיל הגבוה של המצטרפים לשירות כבעייה והדגישו שעל פי חוק טל השירות תלוי ברצונם הטוב של הצעירים החרדים, בלי תמריצים בחוק שיעודדו את גיוסם.

משום כל אלה קבעה הנשיאה ביניש כי "חוק דחיית השירות אינו עומד במבחן המידתיות [...] כלומר אין באמצעים שנקבעו בו כדי להגשים את תכליותיו, והוא הפך למעשה לכלי להנצחת המצב שהיה קיים עובר לחקיקתו"³⁴. על פי ביניש, בהסדר שטבע חוק טל יש חסמים מובנים המונעים ממנו להגשים את תכליותיו.

לבסוף, הנשיאה ביניש חיוותה את דעתה על הסדר עתידי וקבעה כי "על הכנסת ליתן דעתה לפגמים עליהם הצבענו, הנובעים, בין היתר, מכך שהחוק אינו כולל כל אמות מידה, קריטריונים ויעדים לכיצועו, וכן מכך שהחוק אינו כולל מרכיב כלשהו של חובת שירות (לא על בסיס של גיל, לא על בסיס של כשירות לשירות ולא על חובת תחליף של שירות אזרחי או השתלבות בעבודה)"³⁵. הסיכום התמציתי של ההנמקות שבגינן הוכרזה בטלותו של חוק טל הוא בסיס נאות לבחינת ההסדר שאנו מציעים. דומה כי עיקר ההנמקות דלעיל אינן תקפות ביחס להסדר המוצע וכי ניתן לאתר בפסיקה תמיכה איתנה בתכניו. לפיכך אנו סבורים כי ביקורת שיפוטית של ההסדר תאשר את תקפותו החוקתית, כמוסבר להלן:

1. דחיית שירות לשליש מהחרדים. ההסדר המוצע מתיר לשליש מבני המחזור החרדי להמשיך בלימודים ללא חובת גיוס. עניין זה, כשלעצמו, תואם את התכלית הראשונה של חוק טל שהוכרה כראויה – "לעגן בחוק את ההסדר של דחיית השירות לתלמידי ישיבות תוך הכרה בייחודיותה של החברה החרדית ובתרבותה, והכרה בערך של לימודים תורניים"³⁶. השופטת ארבל, משופטי המיעוט בפסק דין רסלר, הסיקה מדברים אלו ש"יש להכיר בכך כי חלק מסוים של החברה החרדית – והדעת נותנת כי נוכח תכלית השוויון העומדת גם היא ביסוד החוק, היא זה חלק

34 עניין רסלר 2012 (לעיל הערה 4), פס' 58 לפסק הדין.

35 שם, פס' 64 לפסק הדין.

36 עניין התנועה לאיכות השלטון (לעיל הערה 2), פס' 55 לפסק דינו של הנשיא ברק.

קטן באופן יחסי – ימשיך גם בעתיד ללמוד בישיבות מבלי לשאת בנטל השירות הצבאי".³⁷ דעה דומה הביעו אף מקצת משופטי הרוב.³⁸

2. היעדר שוויון מלא. ההסדר המוצע מקדם מאוד את השוויון, אבל לא יוצר הסדר שוויוני מלא. גם עניין זה איננו סיבה לפסלותו החוקתית. כפי שקבעה הנשיאה בינישו: "נשיאה שוויונית בנטל אין משמעה בהכרח שכולם תורמים לחברה באותו אופן ובאותה מידה. [...] נשיאה שוויונית בנטל מחייבת קיומם של הסדר ומנגנונים שוויוניים המתחשבים ביכולתם של הפרטים בחברה לתרום בדרכים המותאמות לכישוריהם, למאפייני החיים שלהם ובמידת האפשר, להעדפותיהם".³⁹

גם השופטת חיות, שהצטרפה לרוב שפסל את חוק טל, קבעה כי "השוני הניכר בין המגזר החרדי למגזר החילוני, המתבטא בין היתר באורח החיים, בחינוך ובחשיבה הערכית, חייב מציאת פתרון המתחשב בשונות של החברה החרדית ובצרכיה".⁴⁰

ולבסוף, השופט מלצר, אף הוא משופטי הרוב, קובע כי "הפתרון איננו בהתלהמות, אלא במציאת הסדרים אמיתיים, מידתיים ומדורגים, שהם אפשריים במסגרת התכליות שעמדו בבסיס חוק דחיית שירות [...] עדיף הסדר מתוך הסכמה (שמעוגן בחוק) על פני הסדר שבכפייה. לצורך זה החלופה המועדפת היא לא זו הדרושת להשיג הכל, אלא זו המביאה לשילובם – במסגרות שונות – של אותם רבים מבין החרדים, שממילא אינם מצליחים לשקוד על תלמודם בישיבות מבוקר עד ערב".⁴¹

3. איכות השירות:

(i) **שירות צבאי בלבד.** ההסדר המוצע מבקש לסגור את מסלול השירות האזרחי בפני חרדים (אלא אם כן יתברר שצה"ל עצמו לא מעוניין או לא מסוגל להציע לחרדים מסלול שירות צבאי). לשון אחר, בעוד ניתוב החרדים לשירות אזרחי, על פי חוק טל, יצר "חסם אינהרנטי נגד

37 עניין רסלר 2012 (לעיל הערה 4), סוף פס' 11 לפסק דינה.

38 שם, פס' לד לפסק דינו של השופט רובינשטיין; פס' 13 לפסק דינו של השופט מלצר.

39 שם, פס' 63 לפסק הדין.

40 שם, פס' 1 לפסק דינה של השופטת חיות.

41 שם, פס' 16 לפסק דינו של השופט מלצר (ההדגשות במקור).

שירות בצבא",⁴² ההסדר המוצע פועל הפוך: הוא מפנה את כל החרדים שייכללו בהסדר לשירות בצבא"ל.

(ii) **משך השירות.** על פי ההסדר המוצע פרק השירות של החרדים יהיה ארוך ומשמעותי. תיחסם האפשרות של שירות קצר מועד ("שלב ב'"). משך השירות הקצר ביותר האפשרי יהיה שווה למשך השירות הפעיל המקובל היום של בני ישיבות ההסדר. רוב המתגייסים החרדים ישרתו שנתיים ימים.

(iii) **מסלול השירות.** מוצע להרחיב את אפשרויות השירות ביחידות הקרביות שבהן ישרתו חיילים חרדים. לשם כך תיפתחנה, בין השאר, ישיבות הסדר חרדיות שבהן ישרתו לוחמים חרדים. עם זאת, מאחר שרוב החיילים החרדים יהיו נשואים בעת גיוסם, הם ישרתו בשירות אחר, לא קרבי, בהתאם לצורכי הצבא. מוצע להרחיב את השתתפות החרדים בכוחות הביטחון במקום החיילים שמשרתים שם היום.

4. **יעדי הגיוס.** במובחן מחוק טל – שאפשר לכל החפץ בכך להישאר באוהלה של תורה, ללא הגבלה במספר הלומדים ובתקופת הלימוד – ההסדר המוצע קובע גיל – 22 – שבו נדרשת מרבית האוכלוסייה החרדית להתגייס לצבא בהתאם ליעדים קבועים, במתווה עולה שמגיע לנקודת שיווי משקל של שני שלישים מתגייסים בתוך תקופה של שש שנים. מאחר שיעדי הגיוס מדידים, יהיה אפשר לבחון את הצלחת החוק או כישלוננו כבר בשנה הראשונה לחיקוק ולעמוד על פועלו של מערך התמריצים בתוך שנתיים ימים.

5. **עמידה ביעדי הגיוס.** חוק טל הציע הסדר שמימושו היה תלוי, לחלוטין, אך ורק בהחלטות הספונטניות של כל אחד מהצעירים החרדים. לא נקבעו בחוק טל שום הסדרים – חיוביים או שליליים – שהיו אמורים להמריץ את מימוש התכליות של החוק ברמת הפרט, המוסד או הקהילה. לעומת זאת המתווה הנוכחי מציע שורה של תמריצים אישיים, מוסדיים וקהילתיים שתכליתם לגרום לקהילה החרדית לעמוד ביעדי הגיוס הקבועים בחוק. במקרה של עמידה ביעדים יוענקו הטבות כלכליות, ובמקרה של אי-עמידה

42 שם, פס' 58 לפסק דינה של הנשיאה ביניש.

ביעדים יינקטו תמריצים שליליים. כפי שהראינו לעיל, אי-עמידה ביעד הגיוס הקהילתי תפגע פגיעה ממשית בתקציבים של עולם הישיבות החרדי – הן ברמה הקהילתית הן ברמה המוסדית, לפי העניין. אי-עמידה רצופה ביעדים עלולה להביא לשלילת כל תקציבי ה"כוללים". אנו סבורים שמערך התמריצים יהפוך את ראשי הקהילה החרדית ואת ראשי מוסדותיהם לבעלי עניין אמיתי במימוש יעדי החוק.

6. **אכיפה.** על פי ההסדר המוצע תתבצע אכיפה שתמנע שימוש לרעה בדחיית השירות. במסגרת זו יוטלו סנקציות חריפות והרתעתיות הן על המשתמטים הן על ראשי המוסדות שבהן נעשית ההשתמטות. אמנם גם דוח ועדת טל הציע אכיפה, אך היא הושמטה מחוק טל. אנו מציעים לראות במנגנון האכיפה המינהלי את אחד היסודות של המתווה הנוכחי.

7. **גיל הגיוס.** אחת הביקורות שנמתחו על חוק טל נגעה לגיל הגיוס שנקבע בו. גם אנו מציעים שחובת הגיוס תחול בגיל מבוגר מהמקובל – 22. אף על פי כן אנו סבורים שבמכלול השיקולים זהו הגיל הראוי לגיוס חרדים. ראשית, שלא כמו חוק טל – שפתח את מסלולי הגיוס לגיל 22 ומעלה, כך שכל חרדי יכול להתגייס גם בגיל מבוגר יותר, כרצונו – ההסדר המוצע כאן יוצר מערך תמריצים להתגייס דווקא בגיל 22, ולא מאוחר יותר. חרדי שיתגייס בגיל גבוה יותר לא יועיל למוסד שבו הוא לומד או לקהילה כולה, מאחר שהסנקציה תופעל נגדם, בגין אי-גיוסו, מיד בהגיעו לגיל 22. זאת ועוד, ברמה האישית ירע המתגייס בגיל מבוגר יותר את מצבו מפני שתשלומי המשפחה שהוא יהיה זכאי להם "יוקפאו" לפי מצבו המשפחתי בגיל 22, וכמו כן תישלל ממנו הזכאות לגרירת נקודת הזיכוי מן ה"כולל" – הטבה כוללת בסך 9,936 ש"ח (נכון לעכשיו). ברור אפוא שגיל 22 הוא גיל גיוס מקסימלי ולא מינימלי. שנית, כדי לשמר את הזהות החרדית הייחודית יש לפעול לגיוסם של החרדים רק לאחר נישואיהם. עמדה זו הביע השופט רובינשטיין (בפסק דינו, שתמך בכיטול החוק): "בתוך עמנו אנו יושבים, ועל הפתרון להיות רדיקלי בהרבה הפעם, כדי שיעמוד במבחן פסקת ההגבלה. מובן כי אחת האפשרויות היא שיבה להגבלה מספרית כפי שנהגה מכבר, אם גם במספרים שונים; קרי, שלאחר גיל מסוים – נאמר 21 או 22, כתום שלוש או ארבע שנות ישיבה גבוהה – יתגייסו הכל למעט מספר שיוסכם על פי

מדדים שייקבעו, ואשר יביאו בחשבון את צרכי עולם התורה והמשכיותו לצד צרכי המדינה; ואלה שייכללו ימשיכו בתורתם כאומנותם ככל שיחפצו בכך, ונר ה' לא יכבה".⁴³ גם לדעתו של השופט רובינשטיין ראוי לדחות את תחילת השירות לאחר תקופת הלימוד בישיבה, הנחוצה לכן הישיבה החרדי.

8. השתלבות חרדים בשוק העבודה. כנגזר מגיל הגיוס המוצע (22) וממשך הגיוס של הצעירים החרדים (שנתיים) יוכלו הצעירים החרדים לפנות לדרכם האזרחית בהגיעם לגיל 24. זהו גיל סביר בהחלט לתחילת לימודים אקדמיים או מקצועיים או להשתלבות בעבודה יצרנית כאשר היא.

9. עלויות. ההסדר המוצע עלול לגרוע מקופת צה"ל סכומי כסף לא מבוטלים מפני שהמתגייסים יהיו נשואים ולכן זכאים לתשלומי משפחה (נוסף על עלויות הנובעות מתנאי השירות הייחודיים שמציעים להם). שתי תשובות לבעיה זו: האחת כלכלית והאחרת משפטית. ראשית, מן הבחינה הכלכלית: התועלת הכלכלית מיישום ההסדר המוצע עולה בהרבה על עלותו. כך גם קבע בית המשפט: "אמנם, אין חולק כי על הצבא לשאת בנטל משמעותי של תשלומי משפחה למתגייסים הנשואים ובעלי המשפחות, אך אם מביאים בחשבון את העובדה שבתקופת הגיוס אותם מתגייסים אינם נהנים מתמיכות אחרות אותן הם מקבלים בהיותם תלמידים בישיבה. [...] נראה כי בסך הכול הנטל על תקציב המדינה הוא נמוך ביותר".⁴⁴ שנית, מן הבחינה המשפטית: כפי שציינה הנשיאה ביניש: "בשורה ארוכה של פסקי דין של בית משפט זה קבענו שהגנה על זכויות יסוד עולה כסף; ואין בטיעון כלכלי כשלעצמו כדי להצדיק מצב מתמשך של פגיעה בשוויון".⁴⁵

10. שלילת הטבות ולא ענישה. כדי שיעדי הגיוס ימומשו אנו מציעים שורה של תמריצים כלכליים שליליים. האם מדובר בענישה? אם התשובה על כך חיובית, האם יש לחשוש שמא המלצתנו לקבוע תמריצים שליליים קולקטיביים, במקרה של אי-עמידה של הקהילה ביעדים, עולה כדי ענישה קולקטיבית פסולה?

43 שם, פס' ל"ד לפסק דינו של השופט רובינשטיין.

44 שם, פס' 40 לפסק דינה של הנשיאה ביניש.

45 שם.

התשובה על כל השאלות הללו שלילית. אין אנו מציעים לשלול מהאברכים החרדים תמיכה של המדינה הניתנת גם לאחרים, שאינם אברכים, בהיותם מעוטי הכנסה. ילד הגדל בעוני זקוק לתמיכה בין שמשפחתו ענייה מחמת לימודי התורה של האב ובין שהיא ענייה מסיבות אחרות. לפיכך אנו מתנגדים לפגיעה בתשלומים המועברים לאברכים בגין קצבאות ילדים או בביטול הנחות שהם מקבלים בתשלומי ארנונה או בשלילת הטבות כגון "דיוור בר השגה", וכל כיוצא באלה הסדרים שכלל האוכלוסייה נהנית מהם, בהתאם למצב החברתי-כלכלי של המקבל ועל בסיס עקרונות שוויוניים. במקום כל אלה, התמריצים הכלכליים השליליים שאנו מציעים ממוקדים אך ורק בעניין אחד – קיצוץ במלגת הקיום הניתנת לאברך, שהיא הטבה שהאברכים מקבלים מכוח היותם אברכים. מלגת הקיום איננה זכות המוקנית לאברכים מצד מצבם הכלכלי אלא היא מכשיר שהמדינה משתמשת בו כדי לעודד את לימוד התורה במדינת ישראל. זוהי ההצדקה לקיומה של המלגה, ולכן שלילתה או קיצוצה אינם בגדר "ענישה". אנו סבורים שהמדינה רשאית לקבוע את גודל המלגה ואת גודל התקציב הכולל המיועד למלגות בהתאם ליעדי המדיניות שהיא קובעת לעצמה באשר להיקף לימוד התורה שהיא מממנת. לפיכך אם מתברר כי מוסד או קהילה לא עמדו ביעדי המדיניות שנקבעו, המדינה זכאית לשלול את המלגה או להמעיט בה כדי להביא להשגת היעדים המועדפים עליה. בהקשר זה יש להזכיר כי מלגות הלימוד אינן ניתנות ישירות לתלמידים אלא למוסדות (שמעבירים את המלגות לתלמידים). ממילא שינוי התקציב המוסדי עולה בקנה אחד עם עידוד ישיר של ראשי המוסד לפעול באורח מסוים.

בית המשפט תבע מהכנסת לחוקק חלופה לחוק טל שתהיה "רדיקלית בהרבה". אנו סבורים שלאור הניתוח לעיל הצעתנו עומדת בתביעה הזאת, אך בה בעת אינה מתעלמת מצרכיו הייחודיים של הציבור החרדי ומחשיבות לימוד התורה לציבור הישראלי כולו. אכן, ההסדר המוצע כאן מבקש להשיג את כל ארבע התכליות שלשמן נחקק חוק טל, אלא שהוא עושה זאת באמצעים מתאימים ובמידתיות, כנדרש, ולכן, להערכתנו, הוא עתיד לעמוד בביקורת שיפוטית.

7. אפילוג

הקהילה החרדית היא אחת החשובות שבקהילות ישראל. מסירותה לערכיה ולאמונותיה מרשימות ביותר. למען שימור הליבה של אורח החיים החרדי, שבמרכזו לימוד התורה, הקהילה כולה מוותרת על רמת החיים המקובלת בישראל ומקריבה קרבנות רבים. עם זאת אין היא פטורה מהשתתפות במלחמת מצווה, שהיא "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם"⁴⁶. על האחים החרדים להרהר בדברי משה רבנו, המנהיג הראשון של העם, לבני שניים וחצי השבטים ערב מסע הכיבוש של כנען: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה?"⁴⁷.

עם זה, קבוצת הרוב בחברה הישראלית אמורה להושיט יד לקהילה החרדית ולאפשר לה להצטרף לנשיאה בנטל האחריות הלאומית בתנאים שיאפשרו לחרדים לשמר את זהותם וייחודם. ה"ביחד" הישראלי מחייב דיאלוג בין קבוצות ורקימה זהירה של הסדרי חיים המתחשבים בטובת הכלל גם אם אין הם עומדים בכללי השוויון ה"טהורים".

זו העת שבה בשל הרגע הלאומי לקביעת הסדר היסטורי – חוזה אזרחי בין יהודים בישראל בדבר נשיאה משותפת בנטל הריבונות. קבוצה גדולה של חרדים ימשיכו לתרום למדינת ישראל בדרך של לימוד תורה למשך חייהם, אך רוב הציבור החרדי יתגייס לשירות בצה"ל מתוך ביטחון שהתגייסותו לא תשמש לפגיעה כלשהי, כמלוא הנימה, באורחות חייו ובזהותו.

לסיום ראוי לצטט את דבריה הקולעים של השופטת פרוקצ'יה בעניין התנועה לאיכות השלטון. דבריה מבטאים את רוחו של ההסדר המוצע:

תהליך הדמוקרטי מתבסס על הכרה כי לא תמיד ניתן להשיג את תכלית השוויון בין קבוצות אוכלוסיה שונות על דרך פתרון של נוסחאות מוחלטות. הוא טמון בהבנה עמוקה של המציאות החברתית על מורכבותה הגדולה, ובראייה כי השגת השוויון עשויה לחייב תהליך חברתי הדרגתי למציאת נקודות ההשקה בין חלקי האוכלוסיה השונים מתוך הכרה בעומק הפער שבתפיסות העולם,

46 רמב"ם, הלכות מלכים ה, א.

47 במדבר לב, ו.

אורחות החיים, והבנת מהותה של המדינה ותפקידיה העשויים להבריל קהילה משאר חלקי הציבור. הוא נעוץ בהגדרת היעד והתכלית הראויים, ובנקיטת האמצעים המתאימים להגשמתם. הוא עשוי לחייב את הגשמת התכלית צעד אחר צעד, בלא שבירת מערכות, בלא הריסת מירקם חברתי-אנושי עדין, ובלא הנפת גרון העלול להסב נזק חברתי שאינו בר-תיקון. הוא עשוי לחייב תהליך של בנייה, נדבך אחר נדבך, לא בדרך של גינוי והוקעה, אלא בדרך של כבוד, והבנה לשונה, תוך חתירה מתמדת להתקרבות, ותוך מחויבות לפעול להנמכתן של המחיצות המפרידות. ההליך הדמוקרטי מגלה הבנה למיגוון הצרכים של בני העדות השונות, ופועל למציאת המכנה המשותף והאיזון ביניהן, כמגמה לאפשר חיי חברה הרמוניים. פעמים, התהליך החברתי הוא ארוך טווח, כרוך בדרך-יסורים, ואינו יכול להניב תוצאות ממשיות מיידיות.⁴⁸

48 עניין התנועה לאיכות השלטון (לעיל הערה 2), פס' 4 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה.

נספח: התייחסות להצעות אחרות לקידום השוויון בנטל

בצד המתווה שאנו מציעים לקידום ולהגדלה של השוויון בנטל מונחים על השולחן הציבורי, בעת הזו, הצעות למתווים אחרים. בגוף המסמך שלפנינו הצגנו את עמדתנו, בלי שנקטנו עמדה כלפי ההצעות האחרות. לא פירטנו את הקשיים החברתיים, הפוליטיים והמשפטיים שאנו מוצאים בהצעות אחרות בעיקר משום שאנו מעריכים שסיכויי קבלתן המעשית אינם גבוהים. ובכל זאת פטור בלא כלום אי-אפשר, ולכן נסרטט בנספח זה רק את עיקרי הדברים.

כמה מן ההצעות האחרות מבקשות להגיע לתוצאה הזאת:

1. ביטול המוסד של דחיית השירות במסגרת "תורתו אומנותו".
2. כלל הגברים החרדים יידרשו להתגייס בגיל 18, ויחולו עליהם אותם הכללים החלים על כלל האוכלוסייה במסגרת חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986.
3. מדי שנה תיפטר מגיוס קבוצה מובחרת של מאות תלמידי חכמים, שימשיכו את לימוד התורה באין מפריע.
4. יבוטלו תקציבי המוסדות התורניים ומלגות האברכים.

ההצעות האחרות חלוקות בדבר התהליך שיש לנהל בתקופת הביניים, עד שתושג התוצאה שלעיל. יש המבקשים לקבוע תקופת מעבר של שנים אחדות, שבה יקבלו החרדים פטור מגיוס (ולא רק דחייה). המטרה בקביעה זו היא להרגיל את הציבור החרדי לצאת בגיל צעיר מעולם הישיבה לשוק הלימודים והעבודה ולאפשר לצה"ל ולמדינה להיערך להחלת חוק שירות ביטחון על כלל הקהילה החרדית. ההנחה היא שהיעדר התקצוב, בשילוב הרצון של הצעירים החרדים להשתלב בחברה היצרנית, יביאו אותם לכך שהם יבחרו לסיים את מכסת לימודיהם באופן ספונטני כבר בגיל צעיר. הצעות אחרות מבקשות להחיל את הסדר הגיוס בהדרגה, במתווה עולה ובמשך כמה שנים, שבסופו תושג התוצאה הרצויה.

על פני הדברים מדובר בהצעות קוסמות משום שעם השלמת ההליכים המוצעים בהן אמור להימחק, כמעט כליל, הפער שנשיאה בנטל בין החרדים לבין שאר האוכלוסייה היהודית בישראל. אכן, אם אחת מהן תצלח, יהיה אפשר לקבוע שנוצרה שותפות גורל ממשית בין אזרחי ישראל היהודים ושערך השוויון הוגשם

במלואו. ואולם ניסיון החיים מלמד כי האויב הגדול ביותר של ה"טוב מאוד" הוא ה"מצוין". אכן, מי איננו רוצה לאחוז בעמדה "מצוינת", שוויונית למהדרין, ולכן תואמת אינטואיציות מוסריות? אבל חוכמת חז"ל – "תפסת מרובה – לא תפסת" – חייבת לשמש תמרור אזהרה נגד הצעות אלו. וכל כך למה?

להערכתנו, יש הסתברות גבוהה שהניסיון לכפות על החרדים גיוס לצה"ל בגיל 18 יידרדר להתנגשות קשה עם הציבור החרדי. מדובר בסיכון כפול: ראשית, חובת הגיוס לכול עלולה להיתפס כאירוע מפעיל של "מלחמת קודש" ולהוביל להכרזה על מרי אזרחי. האירוע המחפיר סביב פרשת עמנואל¹ עלול להתגלות כמערכה ראשונה ודלה יחסית בהתרחשויות עתידיות אפשריות בעקבות אותה חובה. שנית, אם המרי האזרחי או החשש מפניו יגרמו לכך שהחוק הכופה גיוס לכול לא ימומש, יספוג שלטון החוק מכה ניצחת שקשה להגזים בחומריתה. ההסתברות המעשית של התממשות הסיכון האמור גבוהה דייה כדי לשכנע אותנו שאסור לקחת את הסיכון. כפי שהסברנו בגוף הדברים, לפי הבנתנו (המבוססת על שיחות רבות מאוד עם חברי הקהילה החרדית), הצורך המרכזי של הקהילה – ציפור הנפש שלה – הוא שמירה על הזהות הייחודית של בניה. גיוס בגיל 18, היישר מ"הישיבה הקטנה" המוגנת אל הצבא, הוא איום זהותי ממשי על הצעיר החרדי. זוהי הערכתם הכנה של הרוב המכריע של החרדים, מתונים כקיצונים, ולכן הם יעשו כל אשר לאל ידם כדי למנוע מצב עניינים שכזה.

חשוב להבין: איננו מציעים להיכנע לאיומי החרדים. ישראל היא מדינת חוק ועליה לממש בקפדנות את שלטון החוק כלפי כל חלקי החברה. עם זאת אנו מבנינים את המורכבות של המצב ולכן מתנגדים לגישה טהרנית שמבקשת מהחוק להשיג מטרות שאינן בנות השגה בעת הזו. למיטב הכרתנו הציבור החרדי איננו מבקש למרוד במדינה או בשלטון החוק. הוא לא ציבור אנטי-ציוני (למעט קבוצות שוליים), והוא מבין היטב את חשיבות המדינה ומזדהה באופן

1 בשנת 2010 שלח בג"ץ למאסר עשרות הורים של בנות חרדיות שלא צייתו לצו בית המשפט אשר קבע כי עליהם לשלוח את בנותיהם לבית ספר חרדי בעיר עמנואל, שבו לא תהיה הפרדה בין "בנות אשכנזיות" לבין "בנות ספרדיות". בעקבות הבג"ץ אורגנו עצרות בבני ברק ובירושלים בהשתתפות 150,000 גברים (לטענת המארגנים – 350,000), והושמעו בהן דברים חריפים ביותר נגד בית המשפט.

מעשי (גם אם לא רעיוני) עם עיקרי פועלה ועם המשטר הנוהג בה. כידוע לכול, מנהיגיהם הפוליטיים של החרדים זנחו זה כבר את עמדת הביקורת מבחוץ והם מכהנים במשרות אחריות מרכזיות – אפילו במעגלים הפנימיים של קבלת ההחלטות המדיניות והביטחוניות ("הקבינט"). השתתפות זו בתפקידי מפתח ברשות המבצעת היא ביטוי ציבורי חשוב, אחד מרבים, לשותפות המעשית של החרדים בהוויה הישראלית. ייאמר במפורש: החרדים, ברובם הגדול, הם בשר מבשרה של המדינה.

לעתים מזומנות נשמעות התבטאויות קשות מכיוונם של מנהיגים חרדים כלפי גופים, אישים ונורמות שמייצגים ומממשים את הריבונות הישראלית. התבטאויות אלו – ולפעמים גם מעשים – מקוממות בצדק את הציבור הישראלי הרחב ואין להסכיין עמן. ואולם תהיה זו טעות חמורה לשפוט אותן בדרך אנליטית קרה – "על פי דין". ניסיון החיים הלאומי מלמד כי "לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה"². יש להפעיל את הדין – דין המדינה – לא רק מתוך שורת הדין אלא גם מתוך רגישות למשמעויות החברתיות של הפעלתו. ובהקשר שלנו – החלה גילויטינית של טיעונים שוויוניים על מציאות מורכבת עלולה לקלקל. לא לתקן. לפיכך יש לתמוך בהסדר שידרבן את מגמת ההצטרפות של החרדים אל הכלל הישראלי ובה בעת יאפשר את סיומו המוצלח של התהליך בקצב שמתאים לקהילה ולאתוס שלה.

ההצעות הקוראות לאלץ גיוס חרדים בגיל 18 יגרמו לציבור החרדי להתקפד פנימה. קולות הקיצונים בתוכו ישתלטו על כיכר העיר החרדית וידם של המתונים תהיה על התחתונה. ההישגים שהושגו יוסגו לאחור בהשפעתה של רטוריקת "שעת שמד". אנו נמצאים על ספה של הזדמנות היסטורית לעשות שינוי אמיתי בשותפות של כלל החברה היהודית הישראלית עם הציבור החרדי החי בקרבה. יש לטפח אותה בסבלנות, בחוכמה ובהתמדה על מנת שתתגשם. אנו מאמצים את רוח הדברים של השופטת פרוקצ'יה, שצוטטו לעיל באפילוג, באשר ל"הגשמת התכלית צעד אחר צעד, בלא שבירת מערכות, בלא הריסת מרקם חברתי-אנושי עדין" ואת קביעתה העקרונית ש"ההליך הדמוקרטי מגלה הבנה למגוון הצרכים של בני העדות השונות". לדעתנו, ההצעות האחרות הן

בבחינת "הנפת גרוזן העלול להסב נזק חברתי שאינו בר־תיקון"³. זו הסיבה שבית המשפט, כאשר בחן את הסדר חוק טל, סבר כי התכלית של הגעה להסדר על בסיס הסכמה רחבה היא תכלית ראויה כשלעצמה, אף שנדרשת בעקבותיה דרך גיוס אחרת.

יתרה מזו, כפי שפורש בגוף הצעתנו, אנו סבורים שיש הצדקה עקרונית, מנקודת ראות ליברלית, לדחייה (קטנה ככל האפשר) של גיל הגיוס כדי לאפשר למיעוט לשמר את זהותו הייחודית על פי דרכו. לפיכך ברור שאין מקום לטענה שדחיית גיל הגיוס של החרדים עלולה להביא להגדרת הצעתנו "לא חוקתית". אף שהדברים פשוטים ואינם זקוקים לראיה, נחזור ונצטט את הקטע שהבאנו בגוף המסמך,⁴ שם קובע השופט רובינשטיין – אשר סבר שיש לבטל את חוק טל ואשר תבע פתרון "רדיקלי בהרבה" – שדחיית גיל הגיוס היא אפשרות מתאימה להתמודדות עם הייחודיות של הזהות החרדית. ואלו דבריו:

בתוך עמנו אנו יושבים, ועל הפתרון להיות רדיקלי בהרבה הפעם, כדי שיעמוד במבחן פסקת ההגבלה. מובן כי אחת האפשרויות היא שיבה להגבלה מספרית כפי שנהגה מכבר, אם גם במספרים שונים; קרי, שלאחר גיל מסוים – נאמר 21 או 22, כתום שלוש או ארבע שנות ישיבה גבוהה – יתגייסו הכל למעט מספר שיוסכם על פי מדדים שייקבעו, ואשר יביאו בחשבון את צרכי עולם התורה והמשכיותו לצד צרכי המדינה; ואלה שייכללו ימשיכו בתורתם כאומנותם ככל שיחפצו בכך, ונר' לא יכבה.

דומה שגם מחברי ההצעות האחרות ערים לקשיים של מימוש מידי של גיוס לכול, ולכן הם מציעים תהליכי ביניים שנועדו, בין היתר, לרכך את הקושי. הבה נבדוק אותם.

הצעה אחת שמונחת על סדר היום הציבורי היא מתווה של גיוס הדרגתי, בתקופה שתימשך שנים אחדות, שתחילתו בגיוס של 10% מהמחזור החרדי

3 השופטת פרוקצ'יה, באפילוג לעיל.

4 בסמוך להערת שוליים 43 לעיל.

ובגידול בשיעור המגויסים בכל שנה אחריה ב-10% נוספים מתוך השנתון, והכול בגיל 18. על פי ההצעה הזאת, הצבא הוא שיבחר את המתגייסים אליו, בהתאם לצרכיו ולכשירות המתגייסים ולא על פי נכונותם להתגייס. לכן ברור שכבר בשנה הראשונה להפעלת המנגנון נהיה עדים לאירועים של סרבנות גיוס בקרב הנבחרים לגיוס. מנגנון הריכוך לא יפעל את פעולתו משום שההתכונות, על תוצאותיה החברתיות הקשות, תחל כבר בשנה הראשונה לפעולת ההסדר המוצע. הצעה אחרת מדברת על מתן פטור מגיוס למשך תקופה של שנים אחדות. כאמור לעיל, המטרה היא לאפשר לחרדים הצעירים "לטעום" את האפשרות של יציאה ללימודים ולעבודה ולשנות בכך את המגמה של "חברת הלומדים" למגמה חדשה של השתלבות בחיים הישראליים. לאחר מכן, כך הטענה, יהיה אפשר ליישם את המדיניות של גיוס לכול. קשה לקבל רעיון זה, על שני חלקיו, מכמה סיבות מצטברות.

ראשית, מתן הפטור הגורף יניף כורת מידי על ההישגים המשמעותיים של השנים האחרונות. כפי שציינו, בשנת 2011 התגייסו לצה"ל או הצטרפו לשיירות האזרחי כ-2,400 בחורים חרדים. במקום לעודד תהליך חדש, חיובי ומשמעותי, ההצעה לפטור תעצור את התהליך מהיום למחר ותסיגו לאחור. אפשר בהחלט שהנח"ל החרדי, יחידת הלוחמים הקיימת, יתמוטט. גם אם המציעים מבקשים לתת הטבות למתגייסים ובכך לשכנע את החרדים להתגייס ככל זאת, למרות הפטור, אנו סבורים שזהו הימור גדול ואנו מסופקים אם יצלח.

שנית, ההצעה מתבססת על ההנחה שהחרדים ממתנינים לפתיחת השערים על מנת לצאת מחומות הישיבה הסוגרות עליהם. המציאות, כרגיל, מורכבת בהרבה. אכן, רבים מהצעירים החרדים מבקשים לסיים את מסכת לימודיהם בשלב כלשהו ולצאת לחיים יצרניים במשק. ואולם אם היציאה תתאפשר להם בגיל 18, במסגרת תכנית שמטרתה הידועה היא כפייה של חובת גיוס לכול בתוך שנים ספורות, סביר להניח שרבים מהם יסרכו לצאת מהישיבה. זאת יש להבין: מדובר בצעירים שהאתוס התורני מושרש בהם. יציאתם לעבודה לפני גיל הנישואים עומדת בניגוד לכל הנורמות החברתיות שבתוכן הם גדלים. כך, למשל, רבים מבני הקהילה החרדית בחו"ל ממשיכים ללמוד בישיבה עד לנישואיהם (אף שאינם חייבים לעשות זאת כמובן), ורק לאחר ביסוס הזהות החרדית באמצעות יצירת משפחה חרדית הם יוצאים "החוצה". הרעיון שפתיחת השערים תשנה

את הדג"א החרדי, שטופח במשך יובל שנים, איננו משכנע. אנו סבורים שראשי הישיבות, ובעקבותיהם כלל הציבור החרדי, יפעילו לחץ גדול על הצעירים שלא "להתפתות" לשירות בצבא או ליציאה ללימודים ועבודה. אנו גורסים שהשינוי בוא יבוא, אלא שהדבר יתרחש טיפין טיפין ורק במסגרת של הסדר מוסכם. לדברינו כאן יש ראשית ראייה. בינואר 2011 שחררה הממשלה למעלה מ-10,000 חרדים מן השירות הצבאי (כל האברכים מגיל 28 ומעלה. אבות לשלושה ילדים שוחררו אפילו בגיל צעיר יותר). המועצה הלאומית לכלכלה במשרד ראש הממשלה בדקה כמה גברים מתוך קבוצה זו יצאו לעבוד. התוצאות מאכזבות: כ-90% עדיין רשומים ב"כוללים". אמנם יש הבדל בין גמישות ההחלטה של בן 28 לבין זו של צעיר יותר, בן 18, ואף על פי כן דומה שההימור במתווה האמור גדול מדי, ולכן אנו מתנגדים לו.

שלישית, הדרישה הציבורית בנוגע לחרדים היא להגדיל את השוויון בנטל על ידי גיוסם לצה"ל. המטרה היא ליצור "נורמליזציה" ביחסי הקהילה החרדית עם מדינת ישראל על ידי הכללתה בחוזה האזרחי שבין המדינה לכלל אזרחיה, שבלבו הגיוס לצה"ל על משמעויותיו הרבות. מתן פטור גורף לחרדים, אפילו לתקופת ביניים, אינו עולה בקנה אחד עם מטרה זו. ההפך הוא הנכון. פטור גורף מחדד ומבליט את הקרע ואת האי-השתתפות. התוצאה הבלתי נמנעת תהיה העמקת הניכור בין הציבור החרדי לשאר האוכלוסייה והבלטת האי-שוויון. הציבור הרחב חכם דיו כדי להבין שפתיחת השערים המיידית – מתן פטור מלא לחרדים מגיוס לצה"ל – היא עובדה ואילו הדחייה של כפיית הגיוס בעוד כמה שנים היא לכל היותר תקווה. לפיכך צפויה מחאה ציבורית ממשית נגד מתווה כזה.

רביעית, כפי שנרמז, אנו מפקפקים באפשרות המימוש הפוליטי של החלק השני של המתווה האמור. מי יתקע לידינו שהכוח הפוליטי הנוכחי, המסוגל לקדם את השוויון בנטל, יישמר בתום התקופה ושחובת הגיוס לכול אכן תתממש? גם אם ייחקק היום חוק שיקבע כי בתום תקופת המעבר יהיה הגיוס שוויוני, ייתכן בהחלט שבעתיד חוק זה ישונה, למשל באמצעות חוק הסדרים. כפי שהעובדות הדמוגרפיות מלמדות, בעוד חמש שנים כוחו הפוליטי של הציבור החרדי יתעצם ולא ייחלש. אפשר שבעתיד החברה הישראלית תצטרך להתמודד עם מבנים פוליטיים ואתגרים חדשים ושהאפשרות לקידום השוויון בנטל תתמוסס. ולכן כדאי לפעול עכשיו, בהסדר מקדם שוויון לאלתר, שהוא לא "מצוין" ויש ספק

בדבר מימושו, אלא הוא "רק" "טוב מאוד" אבל מימושו מידי וודאי. אל לנו להחמיץ את ההזדמנות ההיסטורית!

לכסוף, הצעתנו מאמצת "מודל יעדים". מודל זה איננו מחייב זיהוי אישי של חייבי הגיוס או של בעלי הפטור. ההצעות האחרות מאמצות, לעומת זאת, "מודל מכסות". מודל זה כן מחייב זיהוי אישי של חייבי הגיוס ושל בעלי הפטור. ואולם מהו הקריטריון שעל פיו ישוּיך כל בחור חרדי לאחת משתי הקבוצות?

יש המציעים שצה"ל הוא שיבחר את המתגייסים כרצונו. כך, למשל, לפי אחת ההצעות, צה"ל יחליט כבר בשנה הראשונה מיהם היחידים שיימנו עם קבוצת ה-10% שישרתו ומיהם היחידים שיימנו עם קבוצת ה-90% שיקבלו פטור מגיוס. קל לראות שהצעה זו, שמטילה את המשימה החברתית הקשה על צה"ל, תגרום לכך שצה"ל ייתפס כאויב הקהילה החרדית. צעד כזה הוא טעות. הציבור החרדי מכבד את צה"ל ואינו רואה בו, כשלעצמו, איום. זו אחת הסיבות לכך שבשנים האחרונות צה"ל מצליח להגדיל את מספר המעוניינים לשרת בו מקרב בני הקהילה החרדית. הטלת האחריות על צה"ל לבחור את המתגייסים החרדים מתוך כל שנתון תשנה לרעה את היחס החיובי של הקהילה החרדית אליו.

ההצעות מבקשות לפטור מגיוס קבוצה קטנה יחסית של עילויים. הללו ייבחרו בידי ועדה מיוחדת או גוף חיצוני לשיבות, על בסיס בחינות וכל כיוצא באלה מנגנונים שאמורים להעריך הצלחה אינטלקטואלית בלימוד התורה. ואולם זו החמצה של העיקר. על פי השקפת העולם התורנית, לימוד התורה איננו פריווילגיה של "עילויים". שיטת הלימוד החרדית, מאז ומעולם, לא החשיבה את ה"ידיעה" אלא את ה"יגיעה". גם אדם ממוצע מחויב במצוות "והגית בו יומם ולילה", ולכן מבחני מצוינות כבסיס לפטור מגיוס לא יתקבלו בהבנה בציבור החרדי. זאת ועוד, אין בנמצא בעולם לימוד התורה "גוף דעת" מוסכם, מקצוע ממקצועות התורה, שהבחינה עליו יכולה לשמש אמת מידה מקובלת למצוינות תורנית. הלימוד בשיבות החסידיות שונה מזה שבישיבות הספרדיות ששונה מזה שבישיבות הליטאיות, וכן הלאה. מי ה"חכם" שיבחר בין האפשרויות הללו? ולסיום, כמה מילים על החוקתיות של ההצעות האחרות. בית המשפט הציג בעניין התנועה לאיכות השלטון⁵ ארבע תכליות מצטברות לחוק טל:

5 לעיל הערה 2 במסמך, בפסקה 55 לפסק דינו של הנשיא ברק.

(א) לעגן בחוק הסדר של דחיית שירות לתלמידי ישיבות חרדיות מתוך "הכרה בייחודיותה של החברה החרדית ובתרבותה, והכרה בערך הלימודים התורניים"; (ב) להביא להגברת השוויון בנשיאה בנטל השירות הצבאי; (ג) לקדם את שילוב הציבור החרדי בשוק העבודה; (ד) לחתור לפתרון, על בסיס הסכמה רחבה, לסוגיית שירותם של תלמידי הישיבות. ההצעות האחרות – אף שהן מנסות להגיע לתוצאה השוויונית ביותר, לאחר תקופת מה, ברוח התכלית השנייה והשלישית – אינן עושות די כדי לעמוד בתכליות האחרות של החוק. כפי שהוסבר לעיל, גיוס בגיל 18 עלול לפגוע בייחודיותה של החברה החרדית ובתרבותה ולכן הוא סותר את התכלית הראשונה. כמו כן ברור שההצעות האמורות אינן יכולות להתקבל על דעתה של הקהילה החרדית, גם לא על החלקים המתונים שבה, ולכן אין טעם לדבר על פתרונות "על בסיס הסכמה רחבה". ממילא גם התכלית הרביעית של החוק לא תושג.

מנגד, המתווה שאנו מציעים כאן מכבד את הייחודיות של החברה החרדית, מכיר בערך הלימודים התורניים, מביא להגברת השוויון בנשיאה בנטל (אף אם לא לשוויון מלא), מקדם את שילוב החרדים בשוק העבודה (כבר בגיל 24), ולמיטב הערכתנו – המחוזקת על ידי שיח אינטנסיבי עם ראשי הציבור החרדי – הוא ניתן למימוש בלי שייווצר קרע בעם. אלו יתרונותיו.